

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Jessica Kaur

**JÄRELHOOLDUSTEENUSE TÕHUSUS
ASENDUSHOOLDUSELT ISESEISVASSE
ELLU ASTUVATELE NOORTELE ELVA
VALLA NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: Kandela Õun, MA

Pärnu 2022

Soovitan suunata kaitsmisele (allkirjastatud digitaalselt)

Kandela Õun

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht (allkirjastatud digitaalselt)

Anu Aunapuu

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

(allkirjastatud digitaalselt)

Jessica Kaur

SISUKORD

Sissejuhatus.....	4
1. Teoreetiline Ülevaade asendushooldusest ja järelhooldusest.....	6
1.1. Asendushooldus Eestis ja USA-s	6
1.2. Järelhooldusteenuse korraldus ja peamised väljakutsed Eestis.....	9
1.3. Noorte toimetulek asendushoolduselt iseseisvasse ellu astumisel maailmas ja Eestis	12
2. Uuring asendushoolduselt iseseisvasse elluastuvate noorte toimetulekust Elva valla näitel.....	20
2.1. Ülevaade järelhooldusteenusest Elva vallas.....	20
2.2. Uuringu meetodika ja valimi kirjeldus.....	21
2.3. Uuringu tulemused	22
2.4. Teenusekorraldaja hinnang järelhooldusteenuse tõhususele Elva vallas	32
2.5. Teenusepakkuja hinnang järelhooldusteenuse tõhususele Elva vallas.....	33
2.6. Arutelu, järeldused ja ettepanekud	34
Kokkuvõte	40
Viidatud allikad.....	43
Lisad	49
Lisa 1. Ekspertintervjuu küsimustik Elva valla järelhooldusteenuse pakkujale, osutajale ja tugiisikule.....	49
Summary	51

SISSEJUHATUS

Parim keskkond lapsele kasvamiseks on tema bioloogiline perekond. Riik peab toetama vanemaid, et laps saaks kasvada oma perekonnas (Lastekaitseseadus, 2014, § 7). Juhul kui vanemad ei suuda pakkuda lapsele turvalist perekeskkonda ja hoolt, peab riik leidma lapsele sobiva asendushoolduse väljaspool lapse bioloogilist perekonda ja sealjuures lähtuma lapse huvidest ja võimalusel soodustama lapse suhteid oma sünnipere või lähedastega ka edaspidi. Asendushooldust ehk lapse eest hoolitsemist väljaspool tema bioloogilist perekonda, pakutakse nii ajutiselt kui vajadusel ka pikaajaliselt (Sotsiaalkindlustusamet, 2020b, lk 3). Kui noor lahkub asendushooldusteenuselt, on tal võimalik saada järelhooldusteenust, mis toetab tema toimetulekut ja õpinguid iseseisvas elus (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015, § 45¹⁵).

Asendushoolduselt lahkunud noored on palju keerulisemas seisus iseseisvas elus hakkama saamisega kui seda on bioloogiliste vanemate juures kasvanud noored. Nad peavad tihtipeale palju varem saama iseseisvaks ja neil ei ole sellist psühholoogilist ega materiaalselt tuge, nagu seda on tavaperedest tulnud noortel (Paulsen & Berg, 2016, lk 126). 2016. aasta uuringust (Osila *et al.*, 2016, lk 3–5) selgus, et asenduskodust lahkunud noored hindavad oma igapäevaelus vajaminevaid kergemaid oskusi (toidu tegemine, koristamine jms) pigem heaks, aga rahaga majandamine ja muu iseseisvas elus ettetulev väljakutse võib siiski neile raskeks osutuda. Samuti selgus uuringus, et haridustase asendushoolduselt tulnud noortel piirdub peamiselt keskharidusega, vähestel oli eesmärk ka kõrgkooli õppima asuda.

Eelnevalt tulevast on lõputöö uurimisprobleemiks see, et järelhooldusteenus on suhteliselt uus teenus ja seega ei pruugi see katta asendushoolduselt tulnud noorte tegelikke vajadusi ja sellest tulenevalt on võrreldes tavaperedest tulnud noortega nende tulevikuväljavaated kehvemad.

Lõputöö eesmärk on välja selgitada erinevad saadaval olevad võimalused ja nende piisavus järelhooldusteenusel olevate noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamisel Elva vallas ning ettepanekute tegemine võimaluste parendamiseks teenusepakkujale ja osutajale.

Eesmärgist tulenevalt on lõputöö uurimisküsimused:

- Kuidas toetab järelhooldusteenus asendushooldusel olevate noorte elluastumist?
- Milline on teenusekorraldaja ja teenusepakkuja roll järelhooldusel oleva noore toetamisel?

Eesmärgi täitmiseks on püstitatud järgmised uurimisülesanded:

- kirjandusülevaate koostamine asendus- ja järelhooldusteenuse pakkumisest ja nende võimalustest/tulemuslikkusest nii mujal maailmas kui Eestis;
- uuringu ettevalmistamine järelhooldusteenuse efektiivsuse ja kitsaskohtade väljaselgitamiseks teenusekorraldajate, teenusepakkujate ja tugiisikutega Elva vallas ja selle läbiviimine kvalitatiivsel meetodil ekspertintervjuusid läbi viies;
- uuringu tulemustest saadud info analüüsimine;
- järelduste tegemine ja ettepanekute esitamine nii Elva valla teenusekorraldajatele kui teenusepakkujatele.

Käesolev lõputöö koosneb kahest osast. Esimeses osas antakse ülevaade asendus- ja järelhooldusteenusest, noorte toimetulekust iseseisvasse ellu astumisel ning probleemidest iseseisvas elus toimetulekuga. Töö teises osas antakse ülevaade järelhooldusteenusest Elva vallas, kirjeldatakse uuringu metoodikat, valimit ja selle läbiviimist ning antakse ülevaade uuringu tulemustest. Lisaks tuuakse välja teenusekorraldaja ja teenusepakkuja hinnang järelhooldusteenuse tõhususele ning lõpetuseks on autori arutelu, järeldused ja ettepanekud Elva valla teenusepakkujale ja teenusekorraldajale.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE ASENDUSHOOLDUSEST JA JÄRELHOOLDUSEST

1.1. Asendushooldus Eestis ja USA-s

Käesolevas peatükis antakse ülevaade asendushooldusteenuse korraldusest ja teenusel olevate laste arvust Eestis ja seejärel USA asendushooldusel olevate laste arvust ning lisatud on ka uurimuse tulemused sealsete asendushooldusel viibivate laste vaimsest tervisest.

Hetkest, mil laps eraldatakse oma bioloogilisest perekonnast, saab tulenevalt kohtu otsusest tema eestkostjaks kohalik omavalitsus, seda juhul kui lapsel ei ole eestkostjat. Kohalik omavalitsus vastutab lapse edasise elukäigu eest, et lapsele tagataks heaolu tema arengu ja põhiõiguste eest, samuti kuulub kohalikele omavalitsusele ka lapse isiku- ja varahooldusõigus ning seda vastavalt kohtu poolt määratud otsusele. Kohalik omavalitsus on küll lapse eestkostja, kuid igapäevaseid toiminguid võib otsustada lapse eest asendushooldusteenuse osutaja, sellest tulenevalt on väga oluline kohaliku omavalitsuse ja asendushooldusteenuse osutaja vaheline infovahetus ja koostöö. (Sindi *et al.*, 2019, lk 9–10)

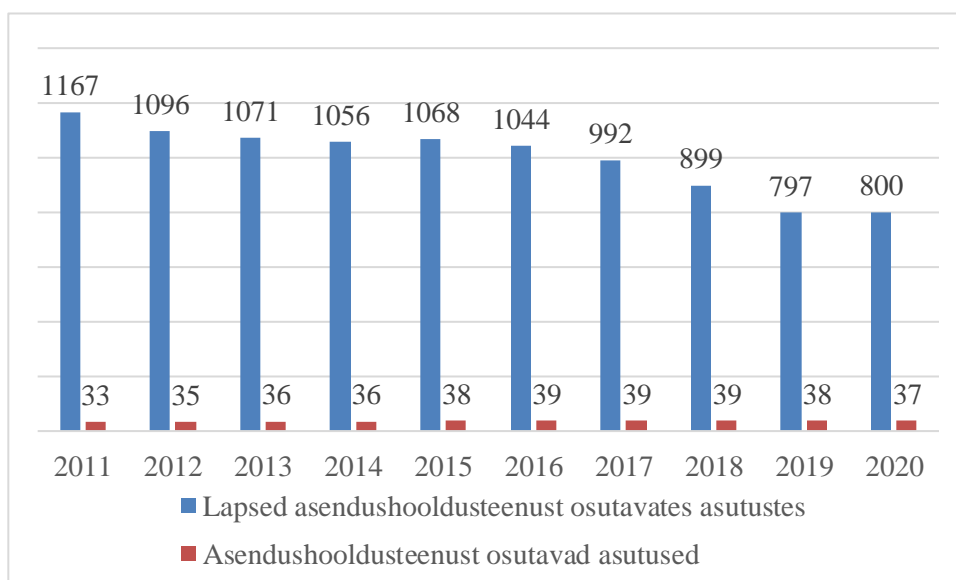
Kohtul on võimalik laps oma vanematest eraldada vaid tingimusel, et lapse huvide kahjustamist ei ole võimalik ära hoida, sest vanemlik hooldusõigus on võimalik vanematelt täielikult ära võtta vaid siis, kui muud abinõud ei ole toimunud või kui nendest ei ole piisanud ohu vältimiseks (Perekonnaseadus, 2009, § 135). Lapse õiguste konventsiooni (1996) artikli 3 punkt 1 näeb ette, et igasugustes lapsi puudutavates otsustes tuleb lähtuda eeskätt lapse huvidest.

Asendushooldusteenus on teenus, mida korraldab kohalik omavalitsus ja mis on mõeldud lastele, kes ei saa kasvada oma sünniperes, et tagada neile võimalikult peresarnaste elutingimustega kasvukeskkond ja seda laste põhivajadusi ja õigusi silmas pidades.

Asendushooldusteenust pakutakse vastavalt vajadusele nii lühi- kui pikaajaliselt ja eesmärgiks on lapse turvalise ja arenguvõimelise elukeskkonna loomine ja seeläbi ettevalmistamine lapse vajadustest ja võimetest lähtuvalt täisealisena elus hakkama saamiseks. Asendushooldust saab osutada nii hoolduspere, perekodu kui ka asenduskodu ja teenust vahetult saab osutada nii hoolduspere vanem, perevanem kui ka kasvataja. (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015, § 45⁵)

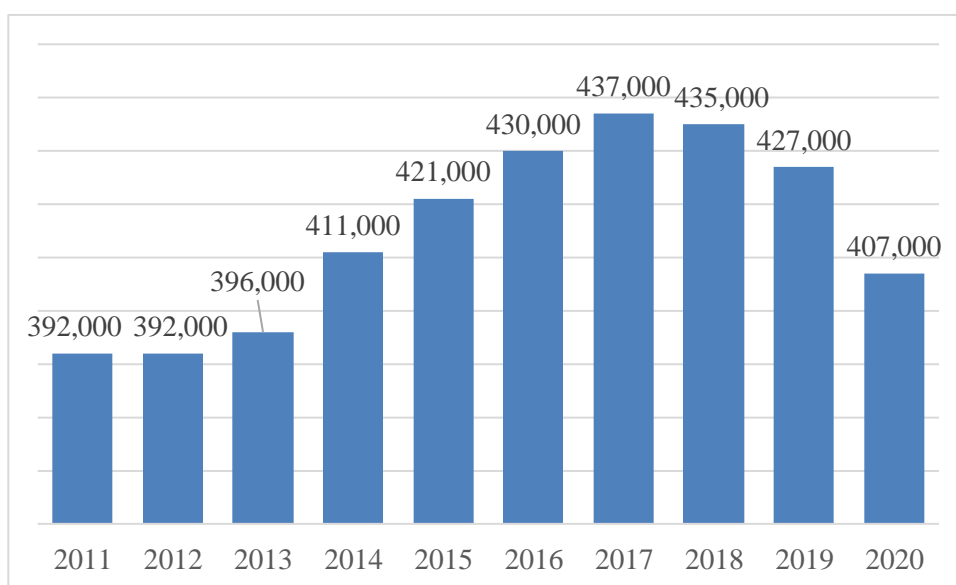
Asendushooldusel viibivate laste arv on aastate jooksul vähenenud ja see tuleneb perest eraldatud laste arvu vähenemisest. Kümme aastat tagasi eraldati perest 600 last aastas, viimastel aastatel on see arv jäänud alla 300 lapse. Laste üldarv on viimase kümne aasta jooksul suurenenud pea kümne tuhande võrra, perest eraldatud ja asendushooldusele suunatud laste arv aga vähenenud. (Sarv, 2021)

Eesti Statistikaameti andmebaasi andmetel on viimase kümne aasta (2011–2020) jooksul laste arv asendushooldusteenust osutavates asutustest langustrendis (vt joonis1), kui aastal 2011 oli asendushooldusel Eestis 1167 last, siis aastal 2020 oli laste arv kahanenud 800 peale, mis on märkimisväärne langus nii lühikese aja jooksul (Statistikaamet, 2021a). Sealjuures asendushooldusteenust osutavate asutuste arv on aastatega pigem kasvanud, aastal 2011 oli see arv 33 ja aastaks 2020 koguni 37. (Statistikaamet, 2021b)

Joonis 1. Lapsed asendushooldusteenust osutavates asutustes ja asendushooldusteenust osutavad asutused (Statistikaamet, 2021a; 2021b)

Võrdluseks võib tuua (vt joonis 2), et Ameerika Ühendriikides suurenes asendushooldusel viibivate laste arv ajavahemikus 2012–2017 a. peaaegu 11,5% ja aastaks 2019 oli hooldusel viibivate laste arv vähenenud peaaegu 2%, ning aastaks 2020 oli see arv vähenenud koguni 4,7%, see teeb protsentuaalselt viimase kümne aasta suurima languse ühe aasta jooksul. (U.S. Children’s Bureau, 2021 lk 2)

Joonis 2. Asendushooldusel viibivate laste arv USA-s (U.S. Children’s Bureau, 2021 lk 2)

Igal aastal satub asendushooldusele peaaegu 1% USA lastest, sealjuures on märkimisväärne ka see, et 6% USA lastest paigutatakse nende lapsepõlve jooksul vähemalt korra asendushooldusele. Kuigi peamiselt on keskendunud küll asendushooldusel olevate laste heaolule, siis ei ole üheski uurimuses kasutatud riiklikku USA laste valimit, et võrrelda asendushooldusel olevate laste vaimset tervist võrreldes nende laste vaimse tervisega, kes ei ole olnud asendushooldusel. Uuringu tulemustest selgus, et asendushooldusel olevate laste vaimne tervis võrreldes tavaperedes elavate lastega on kehv. Asendushooldusel olevad lapsed on haavatav elanikkond, neil on kehvem tervis, mis on paljuski seotud nende varasema eluga enne asendushooldusele paigutamist (Turney & Wildeman, 2016). Peamised põhjused miks lapsed asendushooldusele satuvad on hooletusse jätmine, laste väärkohtlemine ning vanemate uimastite tarbimine. Lisaks võivad teguriteks olla ka vanemate terviseprobleemid, vaesus ja lähisuhtevägivald. Asendushooldusel olevatel lastel on suur füüsiliste ja käitumuslike terviseprobleemide määr, peamiselt seetõttu, et

nad on kogenud keerulisi lapsepõlvetraumasi ja vähest juurdepääsu tervishoiuteenustele. (Barbel, 2020, lk 18)

Wildeman ja Waldfogeli (2014, lk 605) uuringust selgus, et vähem kui 1% lastest läheb igal aastal asendushooldusele. Sellise protsendi juures on mõistetav miks sotsioloogid on asendushooldust enamasti ignoreerinud. Siiski igapäevane asendushooldusele paigutamise risk kasvab igal aastal, sest asendushooldusel kasvanud laste põlvkond on suure riskiga ka edaspidises asendushooldussüsteemis. Seetõttu tuleb asendushooldusele pöörata rohkem tähelepanu ja seda valdkonda ka rohkem uurida.

Leber ja LeCroy (2012, lk 1633, 1636) uurisid USA avalikkuse teadmisi asendushooldussüsteemist ja kasuvanematest. Uuringus osalesid riiklikult valitud vastajad, kes täitsid küsimustiku, et saada teada millised on nende üldised teadmised ja ka arusaam asendushooldussüsteemist. Enamus vastajatest suhtusid asenduskodude süsteemi hästi, siiski leidis valdav enamus, et süsteem vajaks pidevat muutmist ja arendamist. Võrreldes asendushooldussüsteemi teiste riiklike sotsiaalprobleemidega, siis vastasid vastajad pigem, et asendushooldussüsteem ei ole nii oluline ja tõsine kui seda on mõni muu sotsiaalvaldkonnas tegutsev asutus. Kõige enam teati, et kasuvanemad saavad lapse adopteerida ja, et kasuvanemaks olemiseks on vajalik läbida eelnev koolitus.

Eelnevast tulenevalt võib öelda, et asendushooldusteenusel viibivate laste arv on viimase kümne aasta jooksul languses olnud nii Eestis kui ka USA-s, küll aga on asendushooldusel viibinud laste vaimne tervis võrreldes tavaperedes kasvanud lastega kehvem.

1.2. Järelhooldusteenuse korraldus ja peamised väljakutsed

Eestis

Käesolev peatükk annab ülevaate järelhooldusteenuse korraldusest, teenuse vajalikkusest ja peamistest väljakutsetest Eestis. Samuti tugiteenustest noortele järelhooldusteenuse ajal.

ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2017, lk 8–9) soovitas oma aruande lõppjäreldestes, et Eesti riik sätestaks seadusega järelhooldusteenuse asendushoolduselt lahkuvatele

noortele ja pakuks vajalikku tuge kuni noorukite 25-aastaseks saamiseni, seda selleks, et tagada noortele võimalikult stabiilne ja edukas üleminek iseseisvasse ellu ja sealjuures parandada nende toimetulekut ja oskusi elukutse omandamisel. Ka laste ja perede arengukavas 2012–2020 (Sotsiaalministeerium, 2013, lk 41, 43) toodi välja, et asutuses elavate vanemliku hoolitsuseta laste arv on suur ja asutuses üles kasvanud laste toimetulekule tulevikus on sellel ka negatiivne mõju ning seetõttu nähti ette üheks tegevussuunaks järelhooldusteenuse kontseptsiooni väljatöötamist.

Järelhooldusteenus on teenus, mida korraldab kohalik omavalitsus alates 2018. aastast ja mis on mõeldud asendushoolduselt lahkunud noortele, et toetada nende õpinguid ja edaspidi iseseisvas elus toimetulemist. Lisaks on võimalik teenust osutada ka neile, kes ei jätkata õpinguid kui kohalik omavalitsus selleks võimaluse leiab. (Sotsiaalkindlustusamet, 2020a, lk 20)

Asendus- ja järelhoolduse korraldamis- ja rahastamise süsteem muutus aastal 2018, mil jõustus sotsiaalhoolekande seaduse muudatus ja kujundati ümber senised asendushoolduse teenused ning seeläbi loodi eraldi järelhooldusteenus täisealistele noortele. Kuna teenus on veel suhteliselt uus, siis on järelhooldusteenusel tekkinud erinevaid kitsaskohti, millest peamine on see, kas teenus katab noorte tegelikud vajadused piisavalt, et tagada neile piisavalt hea toimetulek. Põhjalikum uuring viidi läbi 2021. aastal, mil sooviti hinnata nii sotsiaalhoolekande seaduse muudatustest tulenevat mõju, kuid lisaks uuriti ka aastatel 2015–2020 Euroopa Sotsiaalfondi ressursside toel asendushoolduse teenuste elluviidud muutuste tähtsamaid tegevusi. Uuringu kokkuvõte valmib eeldatavalt 2022. aastal (Jõks, 2020, lk 25). Järelhooldusteenust sai Eestis 2018. aastal 46 ja 2019. aastal 94 noort, aastal 2020 sai teenust juba 151 noort. Asendus- ja järelhooldusvaldkonnas jätkatakse teenuse arendamist, selle raames arendatakse nii erinevaid koolitusi kui ka tugimeetmeid. (Sotsiaalministeerium, 2021, lk 5, 8).

Asendushooldusteenuse osutamine lõpeb, kui noor saab 18-aastaseks, juhul kui noor veel õpib, siis 19-aastaselt. Kohalik omavalitsus ei ole kohustatud asendushoolduse lõppedes järelhooldusteenust pakkuma, kuid kohaliku omavalitsuse otsusel võib saada teenust ka 19-aastaseks saanud noor, kes ei õpi, kuid seda eelkõige selleks, et teadvustada noorele, et tal on võimalus õpinguid jätkata ka mõne aasta möödudes. Kui asendushooldusteenus on lapse igapäevase elu- ja arengu toetamisele suunatud teenus, siis järelhooldusteenus

eelkõige noore õpinguid ja iseseisvalt toimetulekut toetav teenus. Eesmärk on iga noore võimalikult iseseisev toimetulek ja seda nii noore vajadusi kui ka võimeid (sh erivajadusi) silmas pidades. Lisaks on kohaliku omavalitsuse kohustus pakkuda noorele erinevaid tugiteenuseid ja toetusi, lähtudes noore vajadustest, mille välja selgitamine on samuti kohaliku omavalitsuse kohustus. Sellest tulenevalt on järelhooldusteenus erinevate teenuste kogum, mis toetab noore toimetulekut ja selleks valmistumist iseseisvas elus, lisaks ka õpingute jätkamist. Kohalik omavalitsus koostöös noorega hindab noore vajadusi ja majanduslikku seisukorda ning kui selgub, et noor järelhooldusteenust ei vaja, siis on noorel võimalik teenusest loobuda. Selleks, et hinnata ja otsustada, milline tugi on noorele iseseisvasse elluastumise või järelhoolduse ajal parim on vaja tihedat koostööd spetsialistidega, et saada parim ülevaade noore vajaduste ja edasiste plaanide kohta. Eelkõige toetatakse ja suunatakse siiski õpingute jätkamist, kuid kui noor otsustab, et ta õpinguid jätkata ei soovi, tuleb leida koos noorega talle parim võimalik lahendus, et ta saaks edaspidi iseseisvas elus võimalikult hästi hakkama. (Sindi *et al.*, 2019, lk 43–47)

Asendushoolduselt ellu astuvate noorte toetamine on kasulik ka riigile, sest mida paremini noored edaspidises elus iseseisvalt hakkama saavad, seda vähem peab riik neile edaspidi toetusi maksma. Seega, mida kvaliteetsem on asendushooldusteenus, seda suurema tõenäosusega on noored ka järelhooldusteenusel ja peale selle lõppemist edukamad ise hakkama saama, sest neil on vajalikud teadmised ja võimalused selleks olemas. Oluline on see protsess noore jaoks võimalikult sujuvalt korraldada. (Stockdale, 2019, lk 2082)

SOS Lasteküla Eesti Ühing (2019, lk 97) näeb ette, et elluastumiskava, mis on asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvale noorele väga vajalik ja mille tulemusena peaks välja kujunema olukord, kus noored on saanud piisava ettevalmistuse iseseisvas elus toimetulekuks. Elluastumiskava tagab kogu vajaliku toetuse selle perioodi vältel, mis hõlmab endas ka erinevaid teenuseid, et nii üleminekuperiood kui ka järelhoolduse aeg kulgeksid võimalikult hästi.

Igal aastal lahkub asendushoolduselt Eestis ligikaudu 200–300 noort, kellel esineb probleeme iseseisva elu alustamisel, peamiselt seoses elukoha leidmise, töö saamise ja raha teenimisega (Sotsiaalministeerium, 2020, lk 15). Üheks asendushoolduselt lahkumise ettevalmistamise kui ka järelhoolduse ajal noorte toetamise võimaluseks on

tugiisikuteenus. Tugiisik on isik, kelle eesmärgiks on aidata noori võimalikult hästi iseseisvalt toime tulema. Tugiisik saab õpetada noorele praktilisi iseseisvaks eluks vajaminevaid oskusi ja olla emotsionaalselt toeks. Tugiisik saab olla noorele ka eakaaslane, mis tähendab seda, et asendushoolduselt lahkuv noor viiakse kokku teiste temasarnaste kogemustega noorega. Eakaaslasest tugiisik saab olla suureks abiks, jagades oma lahkumise kogemusi ja seeläbi aidata noorel nendest õppida. Peamine tugev külge eakaaslasest tugiisikul ongi oma kogemusi kasutades suunata noort paremate valikute tegemiseks edasises elus ja pakkuda tema jaoks toimivaid praktilisi, sotsiaalseid ja emotsionaalseid vajadusi. (SOS Lasteküla Eesti Ühing, 2019, lk 24–25, 86)

Eelnevalt kirjutas autor mis on järelhooldusteenuse sisu ja kellele ning mis tingimustel teenust osutatakse. Samuti mis lisavõimalusi järelhoolduse ajal noorte toetamiseks on loodud. Järgmises peatükis antakse ülevaade noorte iseseisvumisega kaasnevatest probleemidest ja kitsaskohtadest.

1.3. Noorte toimetulek asendushoolduselt iseseisvasse ellu astumisel maailmas ja Eestis

Käesolev peatükk keskendub noorte toimetulekule asendushoolduselt iseseisvasse ellu astumisel nii Eestis kui muudes maailma riikides, peamistest iseseisvumisega kaasnevatest probleemidest, mis suuresti puudutavad haridust, sotsiaalseid suhteid ja majanduslikku toimetulekut. Võrreldakse ka asendushooldusel ja tavaperes kasvanud noori, kes iseseisvat elu alustavad või on alustamas.

Aastal 2020 koostas Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut Sotsiaalkindlustusameti tellimisel juhendmaterjali asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte toetamiseks, mille raames toimusid ka vestlused noortega Eesti eri piirkondadest, vestlustel osales 33 noort. Peamiseks probleemkohaks, mille noored välja tõid olid liiga järsk üleminek iseseisvasse ellu. Noored kirjeldasid, et tundsid end kui „kalju küljest lahti rebituna“, sest järsku pidid nad vastutama asjade eest, millega neil varasemalt kokkupuudet ei ole olnud. Suurt muret tekitas ka teadmatus, mis ootab ees. Noored arvasid, et iseseisva toimetuleku kohta võiks hakata juba mitu aastat varem neile infot andma, et nad saaksid valmistuda ja teada, mis neid mõne aasta pärast ees ootamas on, samuti, et räägitakse rohkem mida kujutab endast järelhooldusteenus ja kes teenuse

jaoks sobivad on. Veel oli noorte jaoks hirmutav teadmine, et kui nad saavad täisealiseks, siis see tähendab seda, et tagasiteed enam ei ole ja sellest hetkest alates on nad justkui omapäi (Sotsiaalkindlustusamet, 2020a, lk 82). Ka 2021. aasta uuringust (Saarnik & Sindi, 2021, lk 4) selgus, et asendushooldusel viibivad lapsed ja noored soovivad, et nende arvamust ja mõtteid rohkem kuulda võetakse ja et nad saaksid rohkem kaasa rääkida igapäevaelu puudutavates asjades ning eriti nende tulevikku puudutavates teemades. Nad tunnevad, et neid ei kaasata piisavalt.

Asendushooldusel olevatelt noortelt oodatakse palju, aga tegelikkus on see, et nad ei ole piisavalt valmis iseseisvalt elus toime tulemiseks. Uuringud on näidanud, et neil puuduvad tihtipeale ka kõige lihtsamad eluks vajalikud oskused. Vähem kui 50% noortest, kes lahkuvad asendushoolduselt, omavad keskharidust. Selle puudumine ei taga noorele stabiilset sissetulekut töökohal või sellest tingituna on nad madalapalgalised ja jäävad hätta nii maksete tasumise kui üldiste elamiskulude tasumisega. Lapsena kogetud väärkohtlemine võib jätta jälje tervisele ja ka edasisele elule ning võrreldes tavaperedest tulnud noortega on tihtipeale asendushoolduselt tulnud noore tervis kehvem kui teistel temaealistel, seda nii vaimselt kui füüsiliselt. (Jones, 2011, lk 1919)

Lapsed, kes on viibinud asendushooldusel, on täiskasvanuna suure tõenäosusega sotsiaalselt tõrjutud. Jackson ja Cameroni (2012, lk 1107) uurimus näitab, et see on tingitud nende madalast haridustasemest. Uuring, mille eesmärk oli välja selgitada, kuidas saaks asendushoolduselt lahkujaid julgustada haridusteed jätkama ja seeläbi võimaldades juurdepääsu nii täiendõppele kui kõrgharidusele, viidi läbi Inglismaa, Taani, Rootsi, Hispaania ja Ungari noorte seas. Kuigi nende viie riigi hooldus- ja haridussüsteemid on väga erinevad, olid noorte kogemused väga sarnased – asendushoolduselt iseseisvasse ellu üleminekul olid peaaegu kõik noored kogenud erinevaid häireid ka varasemas haridustEEKonnas. Vaid vähesed noored asusid kõrgharidust omandama. Suureks takistuseks oli ka piiratud silmaring ja ebapiisav rahaline ja isiklik toetus. Mis aga õppeedukust toetasid, olid noore enda isiklik motivatsioon, lähedased inimesed ja nende tugi ning rahaline abi õpingute ajal toimetulekul. Jõuti ka järeldusele, et kui asendushooldusel viibivatel lastel ja noortel on võrdsed võimalused oma eakaaslastega ja riigid keskenduksid rohkem haridusele kogu asendushooldusel oldud aja jooksul, on noored ka iseseisvas elus edaspidi tööturul

paremas seisus ja tulevad paremini iseseisvalt toime. Noortel peab olema sotsiaalne võrgustik ka täiskasvanu eas, et nad ei satuks sotsiaalse tõrjutuse ohtu – need peaksid olema hoolekandeesutuste selgeks eesmärgiks (Jackson & Cameron, 2012, lk 1107). Kirk jt (2013, lk 313–314) uuringust selgus, et võrreldes tavaperedest tulnud noortega, omandab vaid 4% asendushoolduselt tulnud noortest 4-aastase kolledži kraadi. Mille tulemusel on näha, et asendushooldusüsteemist pärit noortel on madalam haridustase kui tavaperedest pärit noortel. Peamise probleemina tuli välja akadeemiline enesetunnetus ja vanemate toetuse puudumine.

Ka Clemens jt (2017, lk 70–71) uurimusest, mis keskendus asendushooldusel kasvanud noorte kooli lõpetamisega seotud erinevustele, võrreldes tavaperedes kasvanud noortega, selgus, et asendushooldusel kasvamine on seotud emotsionaalsete tagajärgedega ning see avaldas mõju ka noorte hariduse omandamisele. Peamised emotsionaalsed tagajärjed olid seotud sündmustega, mis neid tol ajal asendushooldusele saatsid. Veel toodi välja, et noored ei saanud keskenduda ainult hariduse omandamisele, vaid õppisid seal juures ka seda, kuidas tegeleda oma emotsioonidega ja mitte vihata elu, mida nad elasid. Veel kirjeldasid uurimuses osalenud noored, et asendushooldusele paigutamise järgselt alahinnati nende emotsionaalset seisundit ja mõisteti neid suures osas valesti.

2021. aasta uuringust (Khoramdel *et al.*, 2021, lk 359–361) selgus, et see, kus ja millises keskkonnas inimene üles kasvab, mõjutab väga suurel osal tema elu täiskasvanuna suhteid luues, sest perekond on inimese üks olulisim sotsiaalne institutsioon, mis paneb aluse ka tema täiskasvanu elule. Peamised probleemkohad, mis uuringust selgusid olid puudulikud sotsiaalsed suhted, sotsiaalse toetuse puudumine ja olulisel kohal oli ka sotsiaalse võrgustiku puudumine, mis tegi iseseisva elu alustamise palju keerulisemaks just peale asendushoolduselt lahkumist. Läbiv muster oli ebastabiilne abielu, kus probleemiks on tulnud suhtlemine abikaasaga ja puuduvad oskused suhetes ning hirm vägivaldsuse ees.

Verulava ja Dangadze (2021, lk 7–8) viisid läbi uurimuse Gruusias. Uuringu tulemustest selgus, et asendushoolduselt lahkunud noored tundsid hirmu iseseisva toimetuleku ees, neil oli väljakutseid nii rahaliselt toimetulekuga kui ka sotsiaalsete oskustega. Uuringust selgus veel, et asendushoolduselt lahkunud noortel puudusid elu alustamiseks vajaminevad toetused ja teenused. Lahendusena tõid autorid välja, et noored vajavad juba

hoolduse ajal paremat ettevalmistust ja peale hoolduselt lahkumist tuge selleks, et neid paremini iseseisva toimetulekuga kohandada. Sotsiaaltöötajad peaksid jätkama tööd noortega ka peale hoolduselt lahkumist, ka valitsus peaks võimaldama hoolduselt lahkunud noortele algset eluaset.

Tamme (2021, lk 22) uurimuse tulemustest selgus, et asendushoolduselt lahkunud noored on peamiselt hirmul tuleviku ees, kui peavad hoolduselt lahkuma ja edaspidi iseseisvalt hakkama saama. Suur osa noori tõdesid, et nende jaoks ei ole ettevalmistus olnud piisav, et nad ennast iseseisval toimetulekul kindlana tunneksid. Ka Raud (2018, lk 46) ütleb oma uurimuses, et peamine probleem noorte iseseisval toimetulekul on suuresti vähene ettevalmistus ja iseseisvalt rahaga majandamise oskus, nt arвете maksmine või muud kohustused, sest asendushooldusel olles neid sellistesse küsimustesse nii ei kaasata ja ka töökohustusi seal neil väga ei ole. Uuetoa (2015, lk 36) uuringu tulemused näitasid, et noorte jaoks on väga olulisel kohal iseseisvalt elama asudes just tugivõrgustik ja suhtlemine neile juba eelnevalt tuttava inimesega. Eelnev näitabki kui oluline on panna suuremat rõhku noorte ettevalmistumiseks iseseisvaks eluks juba asendushoolduse ajal, väga olulisel kohal on ka järelhooldus, et selle protsessi ajal oleks noorel tugi, kes teda suunab ja vajadusel kasvõi alguses temaga koos vajalikud toimingud läbi teeb ja alati olemas on.

2013. aastal Rootsis valminud uuringust (Höjer & Sjöblom 2014, lk 71, 77, 83–84) selgus, et hoolduselt lahkumise protsess oli enamjaolt ebapiisavalt planeeritud ja ei vastanud nende vajadustele. Mõned vastajad said tuge eluaseme ja rahalise toetuse näol, vähe oli neid, kes töötasid ise ja ei vajanud erinevaid toetusi ja tugiteenuseid. Emotsionaalne tugi tuli noortele peamiselt elukaaslaste ja sõprade poolt. Mitmed noored vastasid, et kui nad ei oleks pidanud asendushoolduselt lahkuma, siis oleksid nad hea meelega hooldusele veel edasi jäänud. Mitmel juhul oli hoolduselt lahkumise protsess lõpetatud liiga kiiresti ja vähese planeerimisega ning tuli noorele liiga ruttu. Oli ka vastajaid, kes vastasid, et tundsid peale hoolduselt lahkumist, et neil ei olnud enam tugivõrgustikku, kelleks eelnevalt olid hooldusel olevad „õed-vennad“ ja töötajad.

Probleemina tuli välja ka see, et hooldusel olevad spetsialistid muutusid hoolduselt lahkudes ehk siis noored pidid tuge saama jälle uute spetsialistide näol, nad oleksid eelistanud juba teadaolevaid inimesi. Veel tõid noored välja, et tugiteenuse saamiseks pidi

neil olema kindel probleem, nt alkoholiga ja neil tekkis tunne, et ilma selliste probleemideta ei ole neil õigust sotsiaalteenustele ja toetustele. Noored tundsid, et neil on vaja inimest, kes neid aitaks just igapäevaelu küsimustes. Palju noori olid segaduses ja mures eelseisva ees. (Höjer & Sjöblom 2014, lk 71, 77, 83–84)

Kokkuvõttes näitasid tulemused, et erinevad toetused ja teenused on abiks noortele iseseisvas elus toimetulekul, kuid paljudel intervjueritavatel puudus juurdepääs ametlikele ja lähikondlaste toetustele. Suurt rolli mängib siiski tugi ja nõustamine selle protsessi vältel. Neil on vaja nii töötamise, hariduse kui ka planeerimise tuge, et nad ei oleks ebasoodsas olukorras võrreldes nende eakaaslastega, kellel on vanemate toetus. Samuti on väga olulisel kohal emotsionaalne toetus, mida pakuvad enamasti partnerid ja sõbrad. Ning seda emotsionaalset tuge vajavad noored ka mitte ainult vahetult hoolduselt lahkumisel vaid ka aja möödudes, et neil oleks keegi, kellega kontakti saada ka hiljem. (Höjer & Sjöblom 2014, lk 71, 77, 83–84)

USA-s läbi viidud uuring (Sulimani-Aidan, 2015, lk 197–198) andis ülevaate, et enamikul uuringus osalenud hoolduselt lahkunud noortel olid kõrged tulevikuootused ja seda erinevates eluvaldkondades. Noorte kõige suuremad ootused olid seotud pere ja sõpradega, enam kui 90% vastanutest arvasid, et neil on head suhted oma lähedastega, lisaks sellele olid üle 80% vastajatest kindlad, et saavad endale hea töö ja eluaseme. Siiski peale uurimuse läbiviimist tõdeti, et uuringu tulemusi ei saa nii kvaliteetselt mõõta, sest uuring viidi läbi vaid noorte endi seas, veel põhjalikumad tulemused oleks saanud, kui oleks tulemustele lisatud ka muudest allikatest saadud info, nt kohtuaktidest saadud materjalid ja juhtumitöötajate või perevanemate intervjuud. Lisaks eelpool nimetatule ei hõlmanud uuring tegureid, mis võivad vähendada tulevikuootusi, nagu õpingute tulemused ja enesehinnang. Uuring viidi läbi alles aasta pärast hoolduselt lahkumist.

2016. aastal valminud ülevaatest (Cameron, 2016, lk 9–10) viies Euroopa riigis kogutud andmetest selgus, et Saksamaa noortest, kes saavad toetust peale asendushooldust on hinnanguliselt peaaegu pooled kutseõppes, pea 20% on töötuid ja umbes 10% on neid, kellel on kõrgem haridus. Uuring viidi läbi 600 noore seas, kellest 120 olid hoolduselt lahkunud ja vanuses 18+. Uuringust selgus, et neil oli üsna raske hariduse omandamisega hakkama saada ja tööd leida. Ungaris oli kõige rohkem andmeid hooldusest lahkunud noorte kohta. Aga kuna uuringus osalemise tingimuseks oli haridustee jätkamine või

järelhooldusteenusele saabumine, oli ka oodatav tulemus see, et 90% noortest õpib täiend- või kõrgharidusõppes. Eluasemetoetuse saamise tingimuseks järelhooldusteenusel oli madal sissetulek. Vaid 8,3% järelhooldusel viibijatest töötavad ja teenivad vähest tasu või on töötanud. Selle põhjal arvatakse, et ligi 2% hooldusest lahkujaid omandab kõrgharidust, 70% kutseõppes või töö ja umbes 28% on töötud. Austrias pakutakse noortele väga häid tingimusi noorte koolitamiseks, mis tähendab, et noorte töötuse määr on üks madalamaid Euroopas. See näitab ka kui oluline on asendushoolduselt lahkunute toetamine järelhoolduse ajal. Horvaatiast on antud uurimuses väga vähe andmeid. Kohustuslikku jälgimist ja toetamist pole ja seega puudub adekvaatne info töö või hariduse kohta noortest peale asendushoolduselt lahkumist. Siiski väiksemahulised uuringud näitavad, et suurem osa noortest on kas töötud või töötanud ajutiselt. Ka Norrast puuduvad riiklikud statistilised andmed. Kui noored on 18-aastaseks saanud, on neil õigus toetustele nagu teistel kodanikel, eritoetuste saamiseks peab lähtuma seadusest ja sellest tulenevalt puudub teave. Hoolduselt lahkunud noorte kohta kogutakse andmeid ametlikku statistikasse. Pikemaajalised uuringud, kus võrreldi hooldusel olevaid lapsi ja hooldusel mitteolevaid lapsi, leiti, et noored, kes olid asendushooldusel kasvanud, neil oli suurem tõenäosus vaimsete probleemide tekkeks noorte täiskasvanutena. Positiivseid tulemusi oli rohkem just noorte naiste seas, enim ohustatud olid mehed, kellel oli käitumis- või sõltuvusprobleeme. Lisaks märgiti ka järelhooldusteenuse toetuse kasvu, mis parandas juurdepääsu täiendõppele pärast koolikohustust ja tõenäolisemalt vastama ka eduka täiskasvanu karjääri kriteeriumitele.

2019. aastal valminud uuringus Aafrikas (Dziro, 2020, lk 82, 89), kus viidi läbi süvaintervjuud 26 asendushoolduselt lahkunud noorega, selgus, et noortel tuleb enne soovitud eesmärkide saavutamist ületada mitmeid takistusi. Selleks, et hooldusel olevad lapsed saaksid edukalt iseseisvaks eluks ette valmistuda, peavad hooldajad nad täielikult ette valmistama. Neid tuleb igati kaasata juba ka ettevalmistuste planeerimisse. Mitteametlikul sugulusel põhinev asendushooldus pakub küll sarnaseid väljakutseid, nagu seda pakub institutsionaalsest hooldusest lahkunud noortele, siiski seisnevad erinevused selles, et mitteametlikul sugulusel põhinev asendushooldus ei sõltu vaid riigi toetustest, pigem sõltub see pere ja lähivõrgustiku toetusest. Suguluspõhisel asendushooldusel kasvavad lapsed saavad teada oma ühiskonna kultuurinormidest ja väärtustest. Kui valitsus ei tee piisavalt tööd selle nimel, et asendushooldusel viibivad

lapsed ei saa piisvalt tuge, siis on hoolduselt lahkunud noored edaspidi raskustes ja see omakorda mõjutab ka järgnevaid põlvkondi. Hetkel on uskumus, et igasugune perekond on lapsele parem kui hooldusasutuses kasvamine, aga siiski jätab omakorda vähemkindlustatud pered raskustesse. See aga nõuab täiendavad lisauuringuid, vastasel juhul on tulemuseks suurem ressurss hoolduselt lahkunud noortele kui hooldusasutustes viibivate laste jaoks.

Enesevigastamised ja suitsiidid on noorukite seas Euroopas ja ka rahvusvaheliselt kasvanud. Asendushooldusel kasvanud noorte jaoks on see vaimse heaolu poole pealt eriliselt murettekitav. 2015. aastal avaldatud (Hamilton *et al.*, 2015, lk 160) uuringu eesmärk oli teha kindlaks suitsiidmõtete ja käitumiste esinemissagedus asendushoolduselt lahkunud noorte seas, eesmärgiga uurida seost asendushooldusel kasvamise ja riskitegurite vahel. Andmed koguti 164 juhtumist, mille spetsialistid olid kokku kogunud. 27% vanuses 16+ olevatest noortest oli ennast vigastanud või käitumine viitas suitsiidi planeerimisele. Enesevigastamise ja suitsiidikatsete vahel oli tugev seos. Uuringust selgunud võtmesõnadeks olid peamiselt: „mees“, „töötu“, „alkohol“ ja „narkootikumid“, samuti emotsionaalselt rasked lapsepõlvkogemused. Antud uuringu tulemused on eriti olulised just sotsiaaltöötajatele ja teistele asendushooldusest lahkuvate noortega töötavatele spetsialistidele, et tagada noortele paremad toetusmeetmed ja kvaliteetsem ettevalmistus iseseisvas elus toimetulekul.

Luostarinen (2021, lk 38–40) viis läbi uurimuse Soomes asendushooldusel elavate noorte seas, et välja selgitada nende ettevalmistus iseseisvaks eluks. Uuring andis kohati erinevaid tulemusi. Osad noored olid arvamusel, et iseseisvumisele on vara mõelda enne kui nad saavad 18-aastaseks, teisalt oli ka noori, kes soovisid rohkem iseseisvalt oma elus asju ajada ja korraldada. Nad saavad asenduskodus iseseisvalt majapidamistöid teha, kuid rahaga seotud toiminguid arutavad kasvatajatega. Noored tõid välja, et iseseisvumine tähendab nende jaoks majapidamistöid ja rahaga majandamist. Enamus uuringus osalenud noored ootasid juba väga iseseisvumist. Noored saavad koos sotsiaaltöötaja ja järelhooldusnõustajaga teha läbi iseseisvaks eluks vajalikke praktilisi asju, nt arutatakse eluasemega seotud kulusid ja vaadatakse erinevaid arveid. Majapidamistöödega ei vaja noored juhendamist. Enamus uurimuses osalenud noored omandasid kesk- või kutseharidust. Selgus, et noored tahaksid rohkem töökogemust

saada, nt suvetööde näol. Siiski soovisid noored saada teada rohkem tervishoiusüsteemist, milliseid teenuseid üldse olemas on ja mida saaks kasutada. Ka tugivõrgustikuga ei olnud probleeme. Selgus, et järelhooldusnõustajast on neile palju abi olnud ja osa noori kavatsesid 18-aastaseks saamisel ise järelhooldusteenusele minna.

Kokkuvõtteks võib öelda, et noorte valmisolek asendushoolduselt iseseisvasse ellu astumisel ning iseseisvalt toimetulek ei ole suures osas piisav selleks, et nad saaksid võimalikult hästi elus hakkama. Peamised probleemkohad on toetuse piisav puudumine ja vähene ettevalmistus. Kui aga vaadata käesoleva peatüki viimast uurimust, mis viidi läbi Soomes, on selgelt näha, et juba asendushooldusel vajalikke ettevalmistuste tegemine ja nende suunamine annab noortele palju julgust ja teotahet iseseisvasse ellu astumisel. Kuna Eestis on järelhooldusteenus vaid mõned aastad kasutusel olnud, siis ei ole veel piisavalt kogemusi ning uuringuid selles vallas teostatud. Siiski näitavad nii Eestis läbi viidud vähesed ja maailmas suuremamahulisemad uuringud, kui oluline on noorte toetamine ka peale asendushoolduselt lahkumist.

2. UURING ASENDUSHOOLDUSELT ISESEISVASSE ELLUASTUVATE NOORTE TOIMETULEKUST ELVA VALLA NÄITEL

2.1. Ülevaade järelhooldusteenusest Elva vallas

Järelhooldusteenust Elva vallas rahastatakse valla eelarvest ja lisaks on võimalik teenuse eest tasuta ka järelhooldusel oleva noore sissetulekutest. Teenust korraldatakse vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele ja juhitudakse kohalikele omavalitsustele antud juhenditest ja soovitustest. Vald saab teenuse rahastamiseks vajaminevad ressursid riigieelarvest. Elva vald on teenusekorraldaja, teenusepakkuja on aga SA Elva Laste- ja Perekeskus, mis tegutseb aastast 2012 ja mille omanikuks on Elva vald. Enne Laste- ja Perekeskuse loomist, tegutses Elvas aastast 1949 Elva Väikelastekodu, mis majutas kuni 45 last. Pikalt oodati uute peremajade valmimist, mis siis lõpuks aastaks 2012 valmisid. Samal aastal hakati asutuses pakkuma rehabilitatsiooniteenuseid. Aastaks 2022 pakub SA Elva Laste- ja Perekeskus lisaks asendus- ja järelhooldusteenusele, lasteaia- ning lastehoiuteenusele ka erinevaid nõustamis- ja rehabilitatsiooniteenuseid nii lastele kui peredele. Järelhooldusteenusel olevaid tugiisikuid pakub SA Elva Laste- ja Perekeskus, rahastab teenust aga Elva vald. (SA Elva Laste- ja Perekeskus, *s. a.*)

1.01.2022 aasta seisuga on valla sotsiaalnõuniku info järgi (A.Lepik, suuline vestlus, 18.03.2022) Elva vallas järelhooldusteenusel kaks noort. Üks järelhooldusel viibiv noor elab Elvas noortekorteris koos teisest omavalitsusest oleva noorega. Ühel teenusel oleval noorel on ka tugiisik, kes pakub teenust 40 tundi kuus ja teine järelhooldusel olev noor elab hetkel Haapsalus perekodus ning sellest tulenevalt temal tugiisiku vajadust ei ole. Kui seaduslikult kehtestatud rahaline toetus järelhooldusel olevale noorele on 240 eurot ühes kalendrikuus, siis Elva vald lähtub noorest ja tema vajadustest, mille tulemusena saavad Elva valla järelhooldusteenusel olevad noored 2022. aasta seisuga 100 eurot rohkem toetust. Samuti peab Elva vald väga oluliseks iga noore puhul lähtuda eeskätt

noore toimetulekust, millest tulenevalt teenusekorraldaja ehk vald ka järelhooldusteenusel olevat noort toetab. See toetus hõlmab nii rahalist kui ka psühholoogilist tuge. Lisaks peab Elva vald väga oluliseks järelhooldusteenusel oleva noore võimalikult efektiivset iseseisvumist, mis väljendub selles, et peale asendushooldust asutuses paigutatakse noored võimalusel alati noortekorterisse või toetatakse iseseisvalt korteri üürimist, eesmärgiga noori võimalikult hästi iseseisvumiseks ette valmistada. Muidugi sõltub iga olukord noorest endast ja erivajadusega noored, kes ei ole võimelised nt noortekorteris iseseisvalt hakkama saama, siis neile tuleb pakkuda jätkuvalt asutuses elamist ja sealset tuge.

2.2. Uuringu metoodika ja valimi kirjeldus

Uuring viidi läbi kvalitatiivsel meetodil. Kvalitatiivne uurimisviis on suunatud inimeste kogemuste ja arusaamade mõistmisele ning viiakse läbi uuritavatega neile sobivas keskkonnas (Laherand, 2010, lk 24, 291–292). Valitud on poolstruktureeritud intervjuu, sest siis saab respondent vastata oma sõnadega ja uuringu läbiviija saab vastavalt olukorrale täpsustavaid küsimusi küsida ning kui midagi jääb arusaamatuks, saab esitada lisaküsimusi täpsema informatsiooni saamiseks (Adams, 2015, lk 493–494). Valimi tüüp on etteavatsetud valim, mis on mittetöenäosuslik valim ja valitud uurija poolt, lähtudes teooriast. Valimisse valitakse uuritavad kindlate põhjuste pärast (Seale *et al.*, 2004). Analüüsimetodiks on kvalitatiivne sisuanalüüs, mis aitab tekstiandmete sisu subjektiivselt tõlgendada kodeerimisprotsessi kindlakstegemisel ja teha ettepanekuid toimivate lahenduste edasiseks kasutamiseks (Lindgren *et al.*, 2020, lk 1).

Sihtrühmaks olid Elva valla järelhooldusteenuse korraldajad, pakkujad ja teenusel olevate noorte tugiisikud. Küsimused intervjuuks koostati toetudes lõputöö teoorias välja toodud allikatele (vt lisa 1) ja küsimuste lisamise võimalust pakuti ka teenusekorraldajale ja pakkujale, kuid seda nad ei kasutanud, küll aga lisasid omapoolseid ettepanekuid teenuse parendamiseks. Küsimused esitati kahes osas, esimene keskendus asendushooldusteenuselt lahkumisele ja teine järelhooldusteenusele. Uuring viidi läbi ajavahemikul 4.03–23.03.2022 ja peaaegu kõikide respondentidega silmast-silma kohtudes, ühe respondendi intervjuu viidi läbi e-kirja teel, respondendi haigestumise tõttu. Intervjuud salvestati respondentide nõusolekul nutitelefoni diktofoniga ja seejärel

transkribeeriti helifaile kuulates ja vastuseid iga vastaja dokumendifaili kirjutades. Tekstid ja koodid töödeldi andmetöötlastarkvaraga MS Office Word. Kodeerimise käigus anti vastajale tunnused, mille järgi käesoleva lõputöö uurimuse tulemuste peatükis neile ka viidatakse (vt tabel 1).

Tabel 1. Ekspertintervjuus osalejad, ajakava ning kestvus

Intervjueeritav	Kood	Intervjuu läbiviimise aeg	Intervjuu kestvus (min)
Teenusekorraldaja 1	TK1	4.03.2022 kell 10.00	43
Teenusekorraldaja 2	TK2	7.03.2022 kell 9.00	40
Teenusekorraldaja 3	TK3	18.03.2022 kell 10.00	22
Teenusepakkuja 1	TP1	14.03.2022 kell 13.00	31
Teenusepakkuja 2	TP2	22.03.2022 kell 11.00	23
Teenusepakkuja 3	TP3	9.03.2022	e-kirja teel
Tugiisik 1	TI1	15.03.2022 kell 10.00	53
Tugiisik 2	TI2	23.03.2022 kell 14.00	47

Valimi suuruseks oli kaheksa respondenti, nendest kolm olid teenusekorraldajad, kolm teenusepakkujad ja kaks teenusel olevate noorte tugiisikud, seda põhjusel, et uuritavate arv Elva vallas oli piiratud, sest järelhooldusteenuse korraldajaid, pakkujaid ja tugiisikud vallas rohkem ei olnud. Respondendid saadi läbi Elva Laste- ja Perekeskuse. Kontaktid saadi SA Elva Laste- ja Perekeskuse sotsiaaltöötajalt ja Elva valla sotsiaalosakonna juhatajalt, kellega oli sõlmitud vastav kokkulepe.

2.3. Uuringu tulemused

Nagu ka eelmises peatükis kirjas, viis autor intervjuud läbi kahes osas. Esimene osa käsitles asendushooldust ja hoolduselt lahkumist. Esmalt soovis autor teada saada kui palju on asendushooldusel viibimine laste ja noorte vaimset tervist ning toimetulekut mõjutanud. Kõik kaheksa respondenti olid ühisel arvamusel, et asendushooldusel viibimine, kellel lühemat ja kellel pikemat aega, mõjutab suuremal või vähemal määral nende laste ja noorte vaimset tervist ja toimetulekut nii asendushoolduse ajal kui ka peale hoolduselt lahkumist iseseisvalt toimetulekul. Lisaks vastas kaheksast vastajast viis (TK1, TK2, TK3, TP1, TP3), et kui võrrelda asendushooldusel viibinud ja tavaperes kasvanud lapsi ning noori, siis asendushooldusel viibinud laste vaimne tervis on suures osas kehvem kui seda on tavaperes kasvanud lastel ja noortel. Üks vastaja (TP2) arvas, et osadel juhtudel võib asendushooldus ka lapse vaimset tervist parandada, sest kui laps on

traumakeskkonnast eemale viidud, siis erinevate tugiteenuste toel hakkab lapse vaimne tervis ka järk-järgult paranema.

Kindlasti on asendushooldus vaimset tervist mõjutanud, kõik nad on ju traumakogemusega, alustades sellest, et nad on oma perest eraldatud ja on ka paar juhtumit, kus asendushooldusel viibimise ajal on nende suhtes väärkohtlemist olnud, seda siis nii kasvataja poolt kui ka samas peres oleva lapse poolt. Enamjaolt on asendushooldusel viibinud noored katki, kindlasti rohkem kui tavaperedest tulnud lapsed. (TK1)

Siiski selgus vastustest, et kuigi laste ja noorte vaimne tervis on ühel või teisel moel kahjustada saanud, on teenusekorraldaja ja ka teenusepakkuja suurim prioriteet laste ja noorte vaimset tervist toetada ja seda võimalikult parimal viisil, et nad ka iseseisvas elus võimalikult hästi toime tuleks. See eesmärk tuli selgelt välja nii teenusekorraldaja kui teenusepakkuja vastustest.

Meie suurim prioriteet on toetada lapse vaimset tervist, meil on oma rehabilitatsiooni meeskond, kõik suunatud sellele, et toetada lapse vaimset tervist, et see oleneb ka sellest mis kogemustega lapsed tulevad, mida and läbi elanud ja mis seljakott neil n-ö on. Nende laste ja noorte aitamine on meie eesmärk, et nad tuleksid toime ka iseseisvas elus. (TP2)

Edasi uuris autor kui oluline on toetus noortele peale asendushoolduse lõppemist. On noori, kellel on tugivõrgustik olemas – pere, sugulased ja paljudel ka tugipere. Siiski on ka palju neid noori, kellel ei ole mitte kedagi ja just nende toetamine on väga oluline, et nad võimalikult hästi toime tuleks, mis muidugi ei tähenda, et tugivõrgustiku olemasolul need noored toest ilma jätaks. Seitse vastajat kaheksast tõid välja, et enim vajaksid edasist tuge ka iseseisvas elus just need noored, kes on peale asendushooldust üksi jäänud.

Jah kindlasti peaksid sotsiaaltöötajad noortega edasi töötama, nad vajavad abi teatud asjade korraldamisel ja see oleneb ka kas noor saab järelhooldusteenust või mitte. Aga igal juhul peaks noorega edasi tegelema. Nad vajavad seda nõu ja tuge, teadmist, et neil on kellegi poole pöörduda, eriti kui tekivad probleemid ja uued olukorrad, millega nad varem kokku puutunud ei ole. (TP3)

Kaks vastajat (TK1, TK3) olid arvamisel, et asenduskodust päris noort peaks toetama kindlasti vähemalt 25-aastaseks saamiseni ja seda olenemata sellest, kas noor saab järelhooldusteenust või mitte. Ka teenusepakkujad ja tugisikud olid sarnasel arvamisel, kaks teenusepakkujat ja kaks tugisikut (TP2, TP3, TI1, TI2) olid arvamisel, et noored võiks saada peale asendushoolduselt lahkumist tuge veel kuni 30-eluaastani, sest kui neil peaks hilisemalt probleeme või küsimusi tekkima, siis nad teaksid, et neil on kelle poole pöörduda. Samuti tuli vastustest selgelt välja erinevus tavapere ja asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noore jaoks. Tavaperest iseseisvasse elluastuval noorel on alati võimalik koju tagasi pöörduda, aga asendushoolduselt lahkunud noortel seda võimalust enam ei ole ning see ongi peamine põhjus miks on neid noori vaja kauem toetada.

Nagu ka eelnevast võis lugeda, on peamine tugivõrgustik noore jaoks peale asendushoolduselt lahkumist kas vanemad, sugulased, õed-vennad või asenduskodu kasvatajad, osadel noortel ka tugipered. Selles osas sooviski autor teada saada, milline on peamine tugivõrgustik asendushoolduselt lahkunud noorel. Neil, kellel ei ole aga lähedasi ja puudub tugivõrgustik, hakkavad omale ise pere looma. Väga suur osakaal on neid noori, kes loovad ise peresuhted, et neil oleks keegi. Kui aga noorel puudub kontakt pere või asenduskodu kasvatajaga, siis on tema tugivõrgustikuks kohalik omavalitsus, eeskätt omavalitsuse sotsiaaltöötaja, et päris üksi nad siiski ei pidavat jääma, vähemalt mitte esialgu.

Meil Elvas on enamus lastel tugipered, kellega lapsed koos siis nädalavahetusesti või vaheaegadel aega veedavad, siis kindlasti ka formaalne võrgustik vallast. Sageli ka asenduskodu kasvatajad ja perevanemad jätkavad mingil viisil suhtlust lastega ka peale sealt lahkumist. (TP1)

Järgmisena soovis autor teada saada kui piisav on ettevalmistus asendushooldusel viibides sealsetele lastele ja noortele, et nad võimalikult hästi ka peale asendushooldust toime tuleks. Selgus, et ettevalmistus juba asendushooldusel noortele iseseisvaks eluks ei ole piisav. Peamised probleemid on noorte vähene kaasatus, sest asendushooldusel asutuses on väga keeruline lapsi erinevaid toimetusi tegema saada, seda põhjusel, et neid ei tohi sundida nt koristama või toidutegemisel aitama. Tavaperedes on see teistmoodi, lapsevanem saab kehtestada reeglid ja kokkulepped kodus, asenduskodus, aga ei tohi kasvataja lastele midagi väga öelda. Kui nad midagi ikka teha ei taha või huvi ei tunne,

siis nad seda tegema ka ei pea, olgu see siis koristamine, toidu tegemine või mis iganes töö. Kuus vastajat (TK1, TK2, TK3, TP1, TP2, TP3) kaheksast olid arvamusest, et süsteemi tõttu on palju kohti, mida peaks muutma. Neil on asenduskodus palju eriõigusi ja seetõttu on väga keeruline tihtipeale saada noori tegema mingisuguseid toiminguid, et neid iseseisvaks eluks paremini ette valmistada. Kasvatajad üritavad erinevate meetoditega neid suunata ja motiveerida, kelle peal see töötab ja kelle peal jällegi mitte. Noored pidid ka palju kaebama, just lastekaitsele, et neil kästakse kodus koristada ja teha asju, mis neile ei meeldi, ning siis on väga keeruline. Nad teavad väga hästi oma õigusi, aga kohustusi kui selliseid kahjuks mitte nii. Ja selles ei saa süüdistada neid noori vaid oleks vaja muuta süsteemi.

Mulle tundub, et ega see ettevalmistus ei ole piisav, eks see sõltub ka teenuseosutajast, aga ütleks, et kvaliteet on ikkagi üsna kehv. Ega see noor sellest päris elust suurt midagi ei tea, keegi peab ikka kogu aeg meelde tuletama kohustusi mida ja kuidas teha. Noorte eest tehakse teenusel juba kõik ära ja nad ei saagi midagi eriti ise teha. Peaks olema mingi põhimõtteline süsteemimuudatus. (TK1)

Asenduskodus ei tohi sundida lapsi midagi tegema, see nagu hotellasutus, et kuidas neid ette valmistada kui neid ei tohi tööle sundida ega midagi teha, tegelt on see väga keeruline, sest seadusega reguleeritud ja nad teavad ka ise väga hästi mida nad tegema ei pea. (TP2)

Ka rahaga majandamist üritatakse lastele ja noortele nii asendushoolduse kui ka järelhoolduse ajal võimalikult efektiivselt õpetada. Siinkohal sooviski autor teada kui palju noortele asendushoolduse ajal rahaga majandamist õpetatakse või neid kaasatakse. Kuue vastaja (TK1, TK2, TK3, TP1, TP2, TP3) hinnangul ei oska suur osa noori rahaga majandada, nad teavad, et kui neil saab raha otsa, siis saavad nad seda juurde, sest eluks vajalik on neil olemas, taskuraha on lihtsalt boonuseks. Lisaks taskurahale saavad nad ka toetusi, mis osade noorte puhul on kordades suuremad kui keskmise tavapere lapse taskuraha. Erilisi rahatarkusi Elva vallas asendushooldusel lastele ei õpetata või siis vastajad ei olnud teemaga kursis, sest vaid kaks vastajat (TP1, TP3) kaheksast teadis vastata, et neid kaasatakse sisseostude tegemisel, aga seda ka juhul kui noor soovib poodi kaasa minna, need kes ei soovi, ei teagi, mida ja palju kulub, arvete tasumisest rääkimata.

Neil on oma taskuraha, millega nad peavad iseseisvalt majandama. Neid võetakse ka poodi kaasa ja üritatakse näidata mis palju maksab ja millise eelarvega nad poes arvestama peavad. Järelhooldusel olevad noored saavad toetust, samas neil elukoht on tasuta ja rahaliselt peaks ilusti hakkama saama, tihtipeale see nii kahjuks ei ole. (TP1)

„Eks neile midagi seal ikka õpetatakse rahaga ka majandama, aga väga mitte vist.“ (TK3)

Autor uuris ka tugiteenuste ja toetuste võimaluste kohta järelhooldusel viibivatele noortele, kas teenused ja toetused on mõeldud just nendele noortele, kes ei tule toime, või on õigus ka toimetulevatel noortel teenuseid saada. Selles küsimuses läksid arvamused peamiselt kaheks, viis vastajat (TK1, TK3, TP1, TP2, TP3) kaheksast olid arvamisel, et tugiteenuseid või toetusi tulebki määrata noorele, kes on hädas ja ei tule iseseisvalt toime, aga need noored, kes tulevad toime, neile ei ole justkui tugiteenuseid enam vaja. Kolm vastajat (TK2, TI1, TI2) kaheksast olid aga arvamisel, et isegi kui noor on toimetulev, siis peaks ka temal olema võimalust saada tugiteenuseid, vähemalt see teadmine, et tal on võimalus pöörduda ja tuge saada, kasvõi psühholoogist. Sest senimaani on teenuseid pakutud vaid mittetoimetulevatele noortele.

See on nii, et kui noor ise pöördub, siis ikka talle võimaldatakse, aga peamiselt siiski jah noortele, kellel on probleem, paraku on see nii välja kujunenud. Aga võib-olla peaks tõesti mõtlema rohkem ka neile, kes on toimetulevad, et nad teaksid, et võivad ka pöörduda. (TK2)

Suitsiide Elva valla järelhooldusteenust saanud ja teenusel viibivate noorte seas vastajate andmetel esinenud ei ole. Küll on aga enesevigastamisi olnud palju, samas viimase aasta jooksul ei ole neid teadaolevalt esinenud. Kaks vastajat (TK1, TP3) tõid välja ka enesevigastamise, mis ei ole alati füüsiliste vigastuste tekitamine, enesevigastamist esineb ka ennast kahjustava käitumisena, kes tarbib ravimeid rohkem kui peaks, kelle elustiil on väga ennast kahjustav ehk igasugune riskikäitumine, mida võib lugeda ka enesevigastamiseks.

Enesevigastamisi ikka on tulnud kahjuks päris palju ette, samas neid on järjest vähemaks jäänud. Suitsiidiga aga kogemust meil ei ole, lähiaastatel vähemalt pole

olnud. Enesevigastajad reeglina siiski ei ole suitsiidsed, aga kui laps siiski ütleb koolis, et ma tapan ennast ära, siis oleme väga tõsiselt ka sellega tegelenud. (TP2)

Edasi uuris autor järelhooldusteenuse poolt Elva vallas ja esimesena soovis autor teada saada kui tõhus on järelhooldusteenus noorte jaoks või mida peaks teenusel muutma, et seda parendada. Järelhooldusteenuse tõhusust noorte vajaduste katmiseks hinnati samuti kaheti, kuus vastajat (TK3, TP1, TP2, TP3, TI1, TI2) kaheksast olid arvamusel, et järelhooldusteenus ei kata piisavalt noorte tegelikke vajadusi ja eelkõige on probleem selles, et peale asutusest lahkumist peaks algama noore jaoks justkui iseseisev, lihtsalt toetatud toimetulek, aga siiski see nii ei ole. Ka järelhoolduse ajal tehakse noore eest palju ära, mis omakorda võtab noorelt võimaluse saada iseseisvaks ja peale järelhooldust ka toime tulla. Lisaks toodi välja, et teenuse tõhusus oleneb väga ka asutusest. On neid, kes jätkavad järelhooldust peaaegu samadel tingimustel, mis olid noorel asendushoolduse ajal, aga on ka neid, kes võimaldavad noorel võimalikult iseseisvalt igapäevaelu ja toiminguid teha, olles sealjuures toeks, kui on vaja aidata või suunata. Kaks vastajat (TK1, TK2) kaheksast tõid aga välja, et Elva vald on siiski väga hästi järelhooldusteenust korraldanud, sest võimaldab noortel peale asendushooldust elama asuda korterisse, kus noored saavad ise otsustada mida ja kuidas nad teevad, neil ei ole ööpäevaringset valvet ja inimest, kes nende eest nt koristab või süüa teeb, küll aga on neil olemas tugiisik, kelle poole saab alati pöörduda ja vajadusel nõu ja abi saada. Lisaks rahaga majandamine, Elva vald maksab noorele peaaegu 100 eurot rohkem toetust kuus kui on riiklik miinimum, milleks on 240 eurot. Muidugi sõltub see ka paljuski noore vajadustest ja elustiilist, aga siiski pigem on Elva vald teenust hästi edasi andnud. Veel selgus vastustest ka, et kuna teenus on suhteliselt uus ja ei ole veel nii palju uuringuid selles vallas tehtud, siis on keeruline saada aru mida oleks rohkem või vähem vaja teha selleks, et teenus kataks kõik noorte vajadused.

Tegelikult on järelhooldusteenus väga erinev ja sõltub teenuseosutajast, nt meie Haapsalu noorel ei toeta see absoluutselt noore iseseisvumist, noor elab samamoodi edasi nagu asenduskodus, see ei toeta iseseisvust üldse. Elvas meil noor omaette korteris ja sisuliselt tähendab järelhooldusteenus tema jaoks seda, et tal on korter ja tasutakse kommunaalid ning valla poolt tugiisik, kelle poole võib pöörduda.

Kindlasti mida saaks muuta on see, et rohkem iseseisvust noortele, nad justkui lähevad asutustest välja, aga siiski nad on asutuses nagu sees. (TK1)

„Asendushooldusteenuse osutajad kardavad liiga palju noorte pärast, eks seda ka vaja, aga kunagi tuleb neil ellu astuda ja peaks seda kuidagi järk-järgult tegema.“ (TP2)

Lisaks eelpool väljatoodule selgus vastajate vastustest ka tõsiasi, et noorele, kes ei õpi võib, aga ei pea võimaldama järelhooldusteenust, siiski teenusekorraldajate sõnul oli ühtne vastus, et väiksemad vallad, kellel on vähem noori, pakuvad teenust oluliselt rohkematele noortele, kes ei õpi, kui on need vallad või linnad, kellel on palju asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvaid noori. Samuti olid nii teenusepakkujad, korraldajad kui tugisikud ühel meelel, et seda peaks võimaldama siiski kõigile, sest ka riigile on kasulik kui noor, kes asub iseseisvalt elama, saaks võimalikult hästi hakkama, mitte ei jääks toetuste peal elama. Kuus vastajat (TK3, TP1, TP2, TP3, TI1, TI2) kaheksast arvasid, et seda seadust tuleks kindlasti muuta või vähemalt arutlusele võtta.

Hetkest, mil lapsed saavad täisealiseks on neil õigus rahale või varale, mis neil on aastate jooksul kogunenud ja vahel ka pärandatud. Tihtipeale on need summad väga suured, aga selle rahaga võivad noored teha mis tahavad. Nii teenusekorraldajad kui teenusepakkujad ütlesid, et noored raiskavad raha ära täiesti tühja-tähja peale, millega oleks saanud teha midagi palju targemat, kas osta vallas omale korter või hoida kallima eluaseme sissemaksuks kodulaenu võtmise korral.

Noored saavad täisealiseks saamiseks tihtipeale suure summa raha, aga oskusi neid kasutada on null. Kui saaks neile kasvõi mingisuguse rahaplaneerimise või rahakasutuse koolituse enne kui nad oma suured summad kätte saavad, oleks super. (TP3)

Järgmisena uuris autor mis on need teenused, mida järelhooldusele olevad noored enim kasutavad. Nagu ka intervjuu esimeses asendushoolduse osas kirjas, siis selgus ka käesolevast küsimusest, noored kasutavad enim tugisikuteenust ja eluasemeabi. Kõik noored, kes on asunud järelhooldusteenusele on soovinud endale ka tugisikut. Tugisiku vajalikkus ja ka suur abi noortele on olnud läbi nende mõne aasta, mis teenus Eestis on olnud väga hästi kajastuv. Eakaaslasest tugisikut vastajate sõnul Elva vallas aga

kasutatud ei ole, pole olnud neid noori, kes oleks olnud võimelised või tahtnud teist sarnaste elukogemustega noort toetada. Üks vastaja (TI1) arvas, et noored usaldavad süsteemist väljas inimesi rohkem, aga ei osanud põhjendada miks tal selline arvamus on.

Siiski on kogemused näidanud, et peamiselt kasutatakse tugiisikut ja eluasemeabi. Isikliku kulude hüvitamist makstakse tegelikult Elvas rohkem kui 240 eurot, see sõltub noore vajadustest ja iga vald saab vastavalt oma võimalustele pakkuda ka rohkem kui on vajadust.(TP1)

„Kindlasti kasutatakse noorte seas enim tugiisikuteenust – ilma selleta ei saa.“ (TK2)

Järgmiseks uuris autor kas ja kui palju on Elva vallas neid noori, kes ei õpi ega tööta ning milline on keskmine haridustase järelhooldusel olevate noorte seas. 2022. aasta seisuga teenusekorraldajate ja teenusepakkujate sõnul ei ole Elva vallas ühtegi järelhooldusteenusel olevat noort, kes ei õpi ega tööta, samuti vastajate andmetel ei ole olnud neid ka varasematel aastatel. Keskmine haridustase on põhiharidus, aga aina rohkem on tulemas juurde noori, kes on omandanud või omandab ka kesk- või kutsehariduse, peamiselt siiski kutsehariduse. Kõrgharidust ei ole Elva vallas järelhooldusteenust saavatest noortest veel keegi omandanud. Rahaliste vahendite puudumise tõttu ei ole ka kellegi õpingud pooleli jäänud, kui ikka mõni noor peaks soovima minna kõrgharidust omandama, aga rahaliselt ei ole see võimalik, siis olid Elva valla teenusekorraldajad ühel nõul, et kindlasti vald ka selle raha leiaks, pigem ei ole kellelgi olnud huvi.

Edasi uuris autor mis on peamised unistused või ootused ühel iseseisvasse ellu astuval noorel vastajate kogemuste põhjal. Selle küsimusega tekkis mitmeid erinevaid arvamusi. Teenusekorraldajad ei osanudki sellele küsimusele vastata, nad olid peamiselt ühemeelsel arvamusel, et erilisi ootusi või unistusi noortel ei olegi, sest teadmatus tuleviku ees on suur, pigem valdab noori hirm. Teenusepakkujate vastustest sai aga ühtselt välja lugeda selle, et noored siiski unistavad suurelt ent tihtipeale ei mõista nad, et unistuste täitumiseks peab ise ka midagi ära tegema ning iseseisvas elus vastutavad nad täielikult ise oma valikute ja otsuste eest. Peamine ootus teenusekorraldajate sõnul on noorel siiski turvatunne ja teadmine, et kui midagi läheb halvasti, siis on tal kellegi poole pöörduda, et ta ei jää ükski. Selles küsimuses, aga oskasid väga hästi kaasa rääkida noorte tugiisikud.

Tugiisikute arvamus oli, et noored jagunevad kaheks – on need, kes hakkavad pere looma, et kompenseerida kõike millest noor ise ilma on jäänud, aga on ka neid, kes ei mõtle kaugemale kui homne päev ja elavad mõttega „läheb, kuidas läheb“. Lisaks tuli vastustes välja ka tõsiasi, et isegi kui noor midagi väga soovib ja selle nimel ka palju vaeva näeb, siis on süsteemselt see noorte jaoks tihtipeale kättesaamatu, sest neil on justkui märk küljes ja neid koheldakse tavaperedest tulnud noortega teisiti. Tugiisikud tõid erinevaid näiteid nii töökoha kui ka üürikorterit leidmisega. Üks tugiisik (TI1) teadis rääkida mitmest kogemusest, kus tugiisik on üritanud aidata noorel üürikorterit leida, aga kui üürileandja on saanud teada, et üürnikuks tuleb asendushoolduselt pärit noor, siis on hakatud otsima erinevaid vabandusi miks mitte lepingut sõlmida.

Mul oli üks tüdruk, kes tahtis saada politsei koerajuhiks, läbi aegade ei ole ühtegi asenduskodu noort politseisse võetud, neil diagnoos küljes ja neid ei võeta, samas nad on füüsiliselt võimekad ja õpivad hästi, aga nad ei saa sisse lihtsalt, tundub nagu oleks mingi süsteemne vältimine. Et unistus võib olla, aga kui see ei realiseeru, siis plaan B puudub. Väga tihti loovad pere, et siis puudujääke kuidagi kompenseerida. (TI2)

„Minu kogemused näitavad seda, et peamine ootus noorel, kes astub iseseisvasse ellu on siiski teadmine, see turvatunne, et kui asjad lähevad valesti või midagi juhtub, siis neil on kelle poole pöörduda, et nad ei ole täiesti üks.“ (TP1)

Hirm tuleviku ees on kindlasti ka paljudel tavaperedest iseseisvasse ellu astuvatel noortel, aga asendus-ja järelhoolduselt ellu astuvate noorte hirm on kindlasti suurem, sest neil on teadmine, et tagasiteed enam ei ole. Kui tavapere noorel midagi elus juhtub, saab ta vajadusel koju tagasi pöörduda, hooldusel viibinud noored, neil ei ole kuhugi minna. Autor soovis teada kui paljudel noortel vastajate kogemustest on olnud hirmu iseseisva toimetuleku ja elu ees. Selles küsimuses olid seitse vastajat kaheksast ühel meelel, et noortel on hirm ja suur hirm, peamine hirm selle ees, et mis saab edasi, kuidas ja kas nad saavad hakkama, kui nad ei saa hakkama, kuhu nad saavad minna, kelle poole pöörduda, teadmatus. Aga oli ka üks vastaja, tugiisik, (TI2) , kes oli arvamusel, et noortel ei ole hirmu, et nad astuvad isegi liiga julgelt iseseisvasse ellu ja on kindlad nad saavad hakkama, pigem on hirm tugiisikul endal. Teine tugiisik (TI1) tõdes ka seda, et kui leping saab läbi ja ta enam noorega töötama ei pea, siis on mitmeid juhuseid, kus noor pöördub

ja ta nõustab noori ka edaspidi, isegi kui nad raha selle eest enam ei saa, siis ei saa nad jätta neid noori lihtsalt üksinda, eriti kui teavad, et neil noortel ei ole kellegi teise poole pöörduda. Mis tõi omakorda välja jällegi tõsiasja, et noortel võiks olla keegi, kelle poole murede ja probleemide ja miks mitte ka heade uudiste korral pöörduda, et neile võimaldataks seda kauem.

Meil oli hiljuti üks poiss, kes väljendas, et ta kardab, et ta ei saa hakkama, teadmatus kõige tuleva ees. Neid noori on ikka palju, kellel on hirm teadmatuse ees, et mis saab edasi. Tavaperes kui midagi juhtub elus võid alati koju tagasi minna, neil seda võimalust ei ole. Neisse ei ole ka seda julgust süstitud. (TK1)

Mitu noort on küsinud ega sa ära ei kao? Kas ma saan su poole pöörduda ka edaspidi? Kui ta mulle kolme kuu jooksul helistab ja küsib kuidas perearstile aega panna, siis mul ei võta tükki küljest teda aidata, isegi kui raha ma enam selle eest ei saa. (TI1)

Pigem kardavad noored ebaloogiliselt vähe, nad ei oska karta, nende vanemad ei ole ka asjade eest elus vastutanud, võib-olla salaja kardavad, aga välja nad seda ei näita, pigem lähevad julgelt oma elu peale. Pigem kardan tihtipeale mina rohkem nende pärast. (TI2)

Viimaseks sooviks autor teada saada kas ja kui palju on järelhooldusteenusel olevatel noortel töökogemust, kas neile on neile töötegemise võimalust ka asendushoolduse ajal võimaldatud. Elva vallas võimaldatakse noortele töötamist juba asendushoolduse ajal, ikka selleks, et tulevikus kui nad peavad iseseisvasse ellu astuma oleks neil mingisugunegi töökogemus ja teadmine kuidas raha tuleb. Nii teenusepakkujad kui ka teenuseosutajad olid ühisel arvamusel, et kui noor ikka soovib tööd teha, siis neil aidatakse ka sobiv töökoht leida. Üks vastaja (TI1), kelleks oli tugiisik, oli aga erineval arvamusel. Noored ei tohi tihtipeale paljusid töid teha ja siis nad enam ei taha ka, sest asenduskodus ei pea nad midagi tegema ja hiljem neisse seda töötegemise tahet sisse kasvatada väga keeruline.

Töökogemust ikka on, nad käivad ka asendushoolduse ajal tööl. Meil oli üks tütarlaps, kes tuli keskkooli kaugõppesse ja läks tööle lasteaeda õpetaja abiks ja

sealt sai ka endale tugiisiku. Vald on korraldanud ka töömalevaid suviti. Üritame ikka noori motiveerida, nt kes tahavad välisreisidel käia, et saavad omale raha teenida suvel. Paljud siiski ei tööta ega õpi, lamavad ja ei taha midagi teha. (TK1)

Ühe vastaja (TK3) arvamus oli aga teiste vastajate omast erinev. Noored võivad tahta tööd teha, aga kuna peamiselt on asendushooldusel viibivad veel alaealised, siis on nende töötamine paljuski piiratud. Kui nad ei saa teha tööd, mida nad tahaksid, siis on palju neid lapsi, kes enam proovida ei tahagi. On oluline leida lapsele ja noorele just selline töö, mis talle sobib. Siis on lootust, et tekib positiivne töökogemus ja kohusetunne, mis aitab ka iseseisvas elus noorel paremini toime tulla ja ei teki seda vastuolu töötamise ja eelnevate negatiivsete kogemuste põhjal. Rohkem peaks olema paindlikkust, et juriidilistest takistustest tingitud töökogemused ei jääks lastel ja noortel saamata.

2.4. Teenusekorraldaja hinnang järelhooldusteenuse tõhususele Elva vallas

Elva valla järelhooldusteenuse korraldajatega läbiviidud intervjuudest selgus, et üldiselt peavad teenusekorraldajad Elva vallas teenuse tõhusust pigem heaks, siiski selgus vastustest ja ka mitmetest intervjuude käigus tekkinud aruteludest, et on mitmeid aspekte, mida saaks paremini teha, aga mis ei sõltu neist endist.

Kuna teenus on paljuski erinev sõltuvalt teenuseosutajast, nagu ka eelpool uuringu analüüsis välja toodud näide Elva valla ja Haapsalu linna teenusepakkuja erinevustest, et Elva vald toetab väga noore iseseisvumist ja laseb noorel olla iseseisev, mis väljendub kasvõi selles, et noor, kes asub järelhooldusteenusele, talle võimaldatakse elada eraldi korteris, kas siis üksi või mõne teise hooldusel oleva noorega, neil on õigus ise otsustada kuidas nad rahaga majandavad ja mida nt süüa teevad, mis vastupidiselt Haapsalu näitega on nii, et sealne noor asus küll näiliselt järelhooldusteenusele, aga tegelikult ei muutunud noore jaoks eriti midagi, ikka elas ta asutuses, kus oli kasvataja, kasvataja tegi süüa ja käis isegi noore eest poes. Selle näite tõid teenusepakkujad välja, sest tegemist oli Elva valla noortega, kes saavad sama teenust, aga väga erineval moel. Sellest tulenevalt oskasid teenusepakkujad hinnata ka viimaste aastate noorte toimetulekut vallas. Noored, kellele on vald võimaldanud järelhooldusel võimalikult iseseisvat elu, olid ka mitu aastat

hiljem paremini toimetulevad. Siiski oli teenusepakkujatel info vaid kolme noore kohta peale järelhooldusteenust.

Lisaks nägid teenusekorraldajad vajalikuks järelhooldusteenuse tõhustamiseks luua noortele rohkem võimalusi psühholoogilise abi jaoks, sest viimased aastad on näidanud, et seda on noortel väga palju vaja. Et oleks mingisugune tasuta psühholoogiline abi, mis on suunatud just asendushoolduselt elluastuvatele noortele, mitte ainult järelhooldusteenusel olevatele noortele. Hetkel abi saamiseks peavad noored pöörduma erialaarstile ja ootama mitu kuud. Näitena toodi välja teraapiafondi loomine, sest kas on olemas hullemaid traumasid kui see, kui laps kaotab oma pere või ta eraldatakse oma perekonnast. Psühholoogiline abi – seda oleks vaja kindlasti rohkem ja vald üritab seda ka oma võimekuse piirides pakkuda. Muus osas ei osatud veel teenuse tõhusust hinnata, sest teenust on praktiseeritud alles alates 2018. aastast ja vallas ei ole olnud veel nii palju noori teenust saamas.

2.5. Teenusepakkuja hinnang järelhooldusteenuse tõhususele Elva vallas

Teenusepakkujate intervjuude läbiviimisel tekkinud aruteludest ja vastustest selgus mitmeid arvamusi. Üldine hinnang järelhooldusteenuse tõhususele Elva vallas oli rahuldav, aga, et alati saaks paremini.

Järelhooldusteenus peab koosnema teenusepaketist, mis vastavad konkreetselt noore vajadusele. Hetkel aga rakendatakse pigem miinimumprogrammi, ehk teenus vastab seaduses nõutule, aga sellest tihti peale ei piisa. Eriti just nende noorte puhul, kes ei õpi ega tööta ning kes ei oma toimivat lähivõrgustikku. Samuti olid teenusepakkujad ühel arvamusel, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvatele noortele peaks tingimusteta võimaldama järelhooldusteenust, selle jaoks võiks olla isegi eraldi organisatsioon, sest kogemused on näidanud, et kohalikud omavalitsused ei halda seda teenust ära. Toodi välja, et järelhooldusteenusel viibival noorel võiks olla koht kuhu pöörduda, nagu kõigil Elva valla noortel on noortekeskus.

Lisaks toodi välja, et on arusaadav, et Elva vald ei otsusta mida ja kuidas teha, tingimused on seaduslikult paika pandud ja nendest tuleb lähtuda, aga siiski, kuna teenus on veel nii

uus, tuleks noori rohkem toetada ja motiveerida. Siiski selgus teenusepakkujate vastustest, et Elva vald toetab rahaliselt noori tihtipeale rohkem kui seadus miinimumnõudega ette näeb.

Toodi välja ka, et teenuse tõhusust hetkel on keeruline hinnata, sest enamus noortega, kes on viimaste aastate jooksul teenusel viibinud, puudub kontakt. Üheks võimaluseks pakkusid kaks teenusepakkujat (TP2, TP3), et noored, kes on viibinud teenusel, nad jääksid süsteemi alles ka aastate pärast, et oleks võimalik uurida kuidas neil vahepeal on läinud ja ehk on neil mingit tuge vaja, sest tihtipeale noored kaovad nende vaateväljast ja edasisest käekäigust ei tea keegi enam midagi.

2.6. Arutelu, järeldused ja ettepanekud

Käesoleva lõputöö teoreetilises osas toodi välja Turney & Wildemani (2016) uuringu tulemused, millest selgus, et asendushooldusel olevate laste vaimne tervis võrreldes tavaperedes elavate lastega on kehv. Samad tulemused selgusid ka käesoleva uurimistöo tulemustes, kõik vastajad olid ühel arvamusel, et asendushooldusel viibimine mõjutab lapse vaimset tervist suuremal või vähemal määral ning kui võrrelda tavapere lapsi, siis on asendushoolduse lapsed kehvemas seisus.

Kui aga vaadata noorte keskmist haridustaset asendushoolduselt lahkudes, siis Jones (2011, lk 1919) tõi oma uuringu tulemustes välja, et pooled noored astuvad iseseisvasse ellu põhiharidusega. Käesoleva uurimistöo tulemustest selgus aga, et peamine haridustase on põhiharidus, mis vastajate sõnul aga on hakanud aastatega muutuma, sest aina enam noori on omandamas ka kesk- või kutseharidust. Siiski selgus käesolevast uuringust, et keskharidust omandatakse pigem harva.

Verulava ja Dangadze (2021, lk 7) uurimuse tulemustest selgus, et on väga oluline, et sotsiaaltöötajad jätkaksid tööd noortega ka peale asendushoolduselt lahkumist, seda olenemata sellest, kas nad saavad järelhooldusteenust või mitte. Ka käesoleva uurimistöo tulemustest selgus, et nii teenusepakkujad, teenusekorraldajad kui ka järelhooldusteenusel olevate noorte tugiisikud pidasid sotsiaaltöötaja töö jätkamist noorega väga oluliseks, sest paljudel noortel puuduvad iseseisvas elus toimetulekuks vajalikud oskused ja toetus.

Tamm (2021, lk 22) uurimusest selgus, et suure osa noorte jaoks ei ole asendushooldusel pakutav ettevalmistus piisav. Käesoleva uurimistöö tulemusest selgus samuti, et noorte jaoks ei ole ettevalmistus piisav ja tuleks teha süsteemi muudatus, mis laseks olla noortel rohkem kaasatud kõikides ettevalmistuse etappides ja võimaldataks rohkem iseseisvalt toiminguid teha. Veel selgus, et ettevalmistus peaks seisnema osades, mida viiakse läbi järk-järguliselt, et ei tekiks noore jaoks olukorda, kus ta on järsku jäänud üksi ja ta ei tea mida ja kuidas oma eluga peale hakata.

Raud (2018, lk 46) tõi oma uurimuses välja, et rahaga majandamine on suureks probleemiks nii asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noortele kui järelhooldusteenusel olevatele noortele, peamiseks põhjuseks tõi Raud välja vähese kaasamise nt arвете maksmise või asjade ostmise näol. Ka käesoleva uuringu tulemustest selgus, et rahaga majandamine on suureks probleemiks enamustele noortele ja seda samal põhjusel, noori ei kaasata rahaga majandamisse asendushooldusel ja sellest tulenevalt ei oska nad ka iseseisvas elus arveid maksta ega raha kasutust planeerida.

Uuetoa (2015, lk 36) uuringust selgus, et tugivõrgustik on iseseisvat elu alustava noore jaoks kõige olulisem. Käesolevast uuringust selgus, et Elva valla järelhooldusteenusel olevate noorte peamiseks tugivõrgustikuks on tugipere ja tugiisik ning nende olemasolu on noore jaoks elulise tähtsusega. Kellel tugivõrgustik puudub, siis hakkavad nad pere loomisega seda ise endale ehitama.

Höjer ja Sjöblom (2014, lk 71, 77, 83–84) leidsid oma uurimuses, et asendushoolduselt lahkumine ei ole noore jaoks piisavalt hästi korraldatud, seda põhjusel, et teenused on ebapiisad ja ei vasta noorte vajadustele. Käesoleva uuringu tulemustest selgus, et ka Elva valla asendushoolduselt lahkumine ei ole piisavalt hästi korraldatud, sest noored asuvad iseseisvasse ellu elementaarsete oskuste puudumisega. Uuringust selgus, et selle parendamiseks peaks muutma seaduslikult teenuse sisu ja nõudeid. Lisaks selgus Höjeri ja Sjöblomi (2014, lk 84) uuringust, et toetavaid teenuseid saavad üksnes mittetoimetulevad noored, kellel on alkoholi või narkootilised probleemid. Käesoleva uuringu tulemustest selgus aga, et siiani on Elva vallas toetusi ja teenuseid saanud noored, kes ei tule iseseisvalt toime ja vajavad abi, aga ka noored, kellel ei ole probleeme ja soovivad saada tugiteenuseid nt psühholoogilise nõustamise näol, siis on võimalik ka neil tugiteenuseid saada.

Hamilton jt (2015, lk 160) tõid oma uurimuses välja suure probleemina suitsiidsed noored ja enesevigastamised. Käesoleva uurimistöö tulemustest selgus aga, et Elva valla asendus- ja järelhooldusel viibinud noorte seas ei ole olnud suitsiide. Küll aga on ette tulnud enesevigastamisi, siiski ei olevat see suur probleem, sest pigem on enesevigastamisi jäänud vähemaks ja võrreldes tavaperedes kasvanud lastega ei ole märgatud suurt erinevust.

Jöks (2020, lk 25) tõi oma artiklis välja, et kuna järelhooldusteenus on veel suhteliselt uus, siis on tekkinud erinevaid kitsaskohti, mis peamiselt väljenduvad selles, et ei ole teada, kas teenus katab noorte tegelikud vajadused piisavalt, seda selleks, et tagada neile võimalikult hea toimetulek. Käesoleva uurimistöö tulemusest selgus, et nii Elva valla teenusepakkujad, teenusekorraldajad kui ka teenusel olevate noorte tugiisikud olid enamjaolt ühisel arvamusel, et järelhooldusteenus ei kata noorte vajadusi piisavalt. Peamiseks põhjuseks vähene iseseisvus. Noored, kes on asendushoolduselt lahkunud ja hakkavad saama järelhooldusteenust, siis nende jaoks ei muutu palju, sest hooldus on samuti asutusepõhine. Siiski selgus uurimusest, et see on paljuski ka teenusekorraldajast ehk kohalikust omavalitsusest sõltuv. Ka psühholoogilist abi ei pidavat järelhooldusteenusel olevad noored piisavalt saama. Lisaks rahaga toimetulek, uuringust selgus, et rahaga majandamist peaks teenuse raames neile rohkem õpetama. Teenus peaks sõltuma noore vajadusest ja olema paindlikum. Aga nagu ka Jöks oma artiklis välja tõi, siis kuna teenus on suhteliselt uus ja läbi viidud uuringuid on vähe, ei saa veel selle tõhusust nii efektiivselt hinnata.

Sindi jt (2019, lk 43–47) tõid välja, et erinevad toetused ja teenused, mida järelhooldusel oleval noorel õigus saada on, neid peab korraldama kohalik omavalitsus ja lähtuma noore vajadustest. Käesolevast uuringust selgus, et Elva vallas on enim kasutatav teenus järelhooldusel olevate noorte jaoks tugiisiku ja eluasemeabi teenus. Siiski selgus uuringust, et tihtipeale ei lähtuta noore vajadustest ja rakendatakse riiklikult paika pandud miinimumnõudeid. Lisaks tõid Sindi jt (2019, lk ?) välja, et neid noori, kes ei õpi ega tööta, neile võidakse järelhooldusteenust pakkuda, aga see ei ole kohustuslik. Elva vallas ei ole 2022. aasta seisuga ühtegi noort kes ei õpi ega tööta. Kui aga peaks asendushoolduselt lahkuma noor, kes ei õpi, siis selgus uuringust, et Elva valla teenusekorraldajad on valmis pakkuma järelhooldusteenust ka nendele noortele.

Jackson ja Cameron (2012, lk 1107) tõid oma uurimuses välja, et suur osa asendushoolduselt lahkunud noori on sunnitud õpingud katkestama või ei saa neid alustada seetõttu, et neil puudub rahaline toetus. Käesoleva uuringu tulemustest selgus aga, et Elva vallas ei saa rahaline toetus kindlasti noore õpingute takistuseks olla. Kui noor soovib õppida, aga rahaliselt ei ole see võimalik, siis vald leiab vahendid, pigem on õpingute mittealustamine ja katkestamine jäänud noore enda huvipuudumise taha.

Sulimani-Aidan (2015, lk 197–198) uuringust selgus, et enam kui 90% asendushoolduselt lahkunud noortest olid suured tulevikuootused ja eesmärgid. Käesolevas uuringus selgus aga, et Elva valla järelhooldusteenusel olevatel noortel ei ole palju tulevikuootusi ning eesmäärke, peamised ootused on pereloomiseks või oodatakse pigem seda, et neil oleks teadmine, et nad ei jää üksi ja on keegi, kelle poole pöörduda ka edaspidi. Paljud noored ei ole rääkinud ka oma soovidest ja unistustest.

Cameron (2016, lk 9–10) uurimusest selgus, et vaid vähesed noored asusid peale asendushooldust kõrgharidust omandama. Käesoleva uuringu tulemused näitavad aga seda, et Elva vallas ei ole olnud veel ühtegi noort, kes peale asendus- või järelhooldust oleks kõrgharidust omandama asunud. Peamised põhjused on noorte vähene motiveeritus ja eelnevad läbielamised, lisaks osade noorte puhul ka vaimse tervise piirangud, mis ei võimalda noortel kõrgharidust omandada.

Verulava ja Dangadze (2021, lk 7) uurimus andis ülevaate, et asendushoolduselt lahkunud noored tundsid hirmu iseseisva toimetuleku ees, neil oli väljakutseid nii rahaliselt toimetulekuga kui ka sotsiaalsete oskustega. Käesoleva uuringu tulemustest selgus samuti, et noortel on hirm iseseisva toimetuleku ees ja peamiselt tekitab seda teadmatus mis saab edasi. Samuti vähesed kogemused või kogemuste puudumine nii rahaliselt toimetuleku kui ka sotsiaalsete oskuste ja asjaajamisega. Siiski selgus uuringust, et on ka neid noori, kellel puudub hirm tuleviku ees, pigem on hirm nendega töötavatel tugiisikutel. Ja on noori, kes ei näita välja oma hirmu.

Luostarinen (2021, lk 38–40) uuringust selgus, et asendushooldusel olevad noored tahaksid juba hoolduse ajal rohkem töökogemust, et iseseisvas elus paremini toime tulla. Käesoleva uuringu tulemustest selgus, et Elva vald võimaldab noortele töökogemust juba asendushoolduse ajal, aga tihti jäävad töökogemused saamata, sest alaealiste töötamine

on piiratud ja on ka palju neid noori, kellel puudub huvi töötegemise vastu. Siiski üritab vald leida noorele sobiva töö, kui noor seda ise soovib, samuti motiveeritakse erinevate ürituste või reisidega, mille jaoks noor saab tööd tehes raha koguda.

Tuginedes teoorias väljatoodule ning autori läbiviidud uuringus osalejate vastustele, võib teha järgmised järeldused:

- Asendushooldusel viibinud laste ja noorte vaimne tervis on võrreldes tavaperedes kasvanud lastega kehvem.
- Asendushoolduselt tulnud noored omavad peamiselt põhi- või kutseharidust.
- Tugivõrgustiku olemasolu on noorte jaoks elulise tähtsusega.
- Asendushooldusel pakutav ettevalmistus ei ole piisav selleks, et valmistada noort iseseisvaks toimetulekuks piisavalt hästi ette.
- Järelhooldusteenus ei kata noorte vajadusi piisavalt iseseisvalt toimetulekul, seda eelkõige vähese iseseisvumise toetamisega.
- Enim kasutatakse järelhooldusteenusel tugiisikuteenust.
- Peamine ootus tulevikule järelhooldusteenusel oleval noorel on turvatunne, teadmine, et ta ei jää üksi. Mis omakorda põhjustab hirmu iseseisva toimetuleku ees.
- Suurel osal asendushoolduselt lahkunud noortel on olemas varasem töökogemus.

Võttes arvesse teenusekorraldajate, teenusepakkujate kui ka tugiisikute ettepanekuid ning lõputööteoreetilise osa ja autori uurimuse tulemusi, teeb autor järgmised ettepanekud järelhooldusteenuse parendamiseks Elva valla teenusekorraldajale, kelleks on Elva Vallavalitsus ja teenusepakkujatele, kelleks on SA Elva Laste- ja Perekeskus:

- Lähtuda rohkem noorte vajadustest, korraldada teenust juhtumipõhiselt ning rakendada vastavalt nendele ka toetusi ja teenuseid.
- Võimaldada järelhooldusteenusel olevatele noortele rohkem iseseisvust. See tähendab seda, et noor, kes lahkub asendushoolduselt nii asenduskodust kui perekodust, et talle võimaldataks asuda elama noortekorterisse või iseseisvalt leitud eluasemele. Vastavalt noore vajadusele määrata nii rahaline kui sotsiaalne tugi, millest viimaseks on parim tugiisikuteenus. Sealjuures lasta noortel võimalikult iseseisvalt igapäevatoimingutes hakkama saada. Mida rohkem iseseisvust järelhooldusteenuse ajal võimaldatakse, seda paremini toimetulev on noor peale teenuselt lahkumist.

- Luua asendus- ja järelhooldusteenusel viibinud noortele eraldi veebikeskkond, kus neil oleks vajadusel võimalik ka peale teenuste lõppemist nõu ja kasulikku informatsiooni saada. See õigus võiks olla kuni 30-aastasele noorele. Veebilehele peaks koondama kogu vajaliku info erinevate vajalike teemade kohta, nt rahatarkuste, vaimse tervise ja muude võimalike ettetulevate asjaajamiste kohta Elva vallas. Väga hea oleks kui kindlatel päevadel ja kellaaegadel oleks veebikeskkonnas ka reaalaja vestlus, kus noor saab suhelda. Või kui vestluse süsteemi ei ole võimalik luua, siis telefoninumber, millele helistades saab noor kindlatel aegadel vajalikku infot. Isegi kui Vallavalitsuses on inimesed, kelle poole noored pöörduda saavad, oleks hea kui see info oleks ka sellisel ühtsel lehel olemas. Paljud noored ei tea kustkohast nad abi küsida võivad ja mis võimalused neil üldse on.
- Jätta alles andmed kõigi Elva vallas teenusel olnud noorte kohta, et saada ülevaade ka mitme aasta möödudes, kuidas neil läinud on ning sealjuures saada ka tagasisidet, mida oleks saanud järelhooldusteenusel paremini teha – nii saab teenust parendada.
- Korraldada noortele enne asendushoolduselt lahkumist infopäevi/üritusi, mis annavad ülevaate targast rahakasutusest ja peamistest ettetulevatest toimingutest asjaajamistel.

Eelnevast tulenevalt, leiab töö autor, et käesoleva lõputöö eesmärk sai täidetud. Mida oleks võinud teisiti teha, on rohkemate tugiisikute intervjuerimine. Väga põhjalikud vastused intervjuude käigus olulistele küsimustele sai autor just tugiisikutelt, sest kuigi teenusekorraldaja korraldab teenust, peab ka järelvalvet ja teenusepakkuja pakub teenust ja peab järelvalvet, siis tugiisik on inimene, kes teeb reaalselt tööd kontaktina kohtudes järelhooldusteenusel olevate noortega. Ning nagu uurimuse tulemustest selgus, siis oskavad koolitatud tugiisikud näha ja mõista rohkem noorte vajadusi.

KOKKUVÕTE

Nii Eestis kui ka mujal maailmas on palju lapsi, kes ei saa kasvada oma sünniperes. On lapsi, kelle vanemad on surnud, lapsi kelle vanematel on sõltuvusprobleemid või olukorrad, kus on tekkinud muud eluraskused. Sellisel juhul peab pakkuma riik lapsele võimalikult täisväärtuslikku elukeskkonda asendushooldusel. Asendushooldust saab pakkuda nii perepõhiselt kui ka asutusepõhiselt, samuti nii ajutiselt kui ka pikaajaliselt.

Teoreetilises osas anti ülevaade asendushooldusest nii Eestis kui USA-s. Selgus, et Eestis on asendushooldusel olevaid lapsi iga aastaga aina vähem, USA-s, on aga teenusel olevaid lapsi järjest rohkem, peamiseks põhjusteks on laste hooletusse jätmine, väärkohtlemine ja vanemate uimastite tarbimine. Samuti anti ülevaade asendushooldusel kasvanud laste ja noorte vaimsest tervisest, mis on võrreldes tavaperedes kasvanud lastega kehvem. Järelhooldusteenuse peatükis toodi välja, et teenus on Eestis suhteliselt uus. Järelhooldusteenust hakati pakkuma 2018. aastal ja eesmärgiga noorte iseseisvat toimetulekut eelkõige õpingute ajal toetada. Teenust on võimalik pakkuda ka neile noortele, kes ei õpi, see oleneb ka kohaliku omavalitsuse korraldusest. Lisaks anti ülevaade noorte toimetulekust iseseisvasse ellu astumisel ja probleemidest iseseisvas elus. Peamiseks probleemideks olid vähesed oskused rahaga majandada, puuduvad sotsiaalsed suhted ja tugivõrgustik, mis tulenes vähesest ettevalmistusest juba asendushoolduse ajal.

Käesoleva lõputöö uurimistulemused andsid ülevaate asendushooldusel pakutavatest ettevalmistusest noortele iseseisvaks eluks ning järelhooldusteenuse korraldusest ja tõhususest Elva vallas. Töös kasutati kvalitatiivset uurimismeetodit. Andmekogumismeetodiks kasutati poolstruktureeritud intervjuusid ning andmeanalüüsiks kvalitatiivset sisuanalüüsi. Sihtrühmaks olid Elva valla jäelhooldusteenusekorraldajad, teenusepakkujad ja teenusel olevate noorte tugisikud. Eesmärgi täitmiseks viidi läbi kaheksa ekspertintervjuud.

Töö autori uuringu tulemused olid sarnased teoreetilises osas väljatooduga. Noorte vaimne tervis on võrreldes tavaparedest tulnud lastega kehvem, seda eelkõige põhjusel, et noored, kes satuvad asendushooldusele on läbi elanud trauma ning vanemate kaotus või perest eraldamine on lapse ja noore vaimse tervise jaoks väga koormav. Ettevalmistus asendushooldusel ei ole piisav selleks, et noored saaksid iseseisvas elus hästi hakkama. Liiga vähe kaasatakse neid igapäevatoimingutesse, mis hõlmavad rahakasutust ja kohustuste võtmist. Uuringust selgus, et on väga keeruline noori ette valmistada, sest neile ei tohi anda kohustusi ja nad ei pea tegema midagi, mida nad ei taha. Keskmise haridustase järelhooldusel olevate noorte seas on põhiharidus. Kõige olulisem noore jaoks on tugivõrgustik, kellel on selleks pere ja sugulased, kellel tugipere ja kellel asenduskodu kasvataja. Siiski on ka neid noori kellel ei ole kedagi ja seetõttu on väga oluline, et sotsiaaltöötaja jätkaks noorega tööd ka peale hoolduselt lahkumist. Enim kasutatakse järelhooldusteenusel teenustest tugiisikuteenust ja eluasemekulude katmise toetust. Tugiisik on noortele väga oluline, sest tema on inimene, kes on olemas kui noorel on vaja abi ja tuge ja seda nii igapäevatoimingute tegemisel kui ka tihtipeale lihtsalt ära kuulamisel ja nõu andmisel. Suuri unistusi ja ootusi tulevikule enamikel teenuselt lahkunud noortel siiski ei ole. Neil on vaja teadmist, et nad ei jää üksi ja neil on keegi, kelle poole pöörduda. Töökogemust võimaldatakse noortele juba asendushoolduse ajal, tihtipeale jääb töökogemus aga saamata juriidilistel põhjustel, sest tegemist on alaealistega või noored ise ei soovi tööd teha.

Autori hinnangul sai töö eesmärk saavutatud. Saadi ülevaade erinevatest võimalustest ja nende piisavusest järelhooldusteenusel olevate noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamisel Elva vallas. Tehti ka ettepanekud võimaluste parendamiseks Elva valla teenusepakkujale ja teenusekorraldajale. Valim oli väike, kuid andis ülevaate noorte iseseisvumiseks ettevalmistamisest kui ka järelhooldusteenusest Elva vallas.

Vastused saadi ka kahele autori poolt püstitatud uurimisküsimusele. Esmalt sooviti saada teada kuidas toetab järelhooldusteenus asendushooldusel olevate noorte elluastumist. Uurimuse tulemustest selgus, et järelhooldusteenus küll toetab noore elluastumist, aga siiski ei ole see piisav. Rohkem peaks võimaldama noortele iseseisvust ja toetavad teenuseid ning toetusi tuleks määrata lähtudes iga noore vajadusest eraldi. Peamiseks

toetusmeetmeks Elva vallas on tugiisikuteenus ja rahaline toetus eluaseme- ja igapäevakulutuste katmiseks.

Teiseks uurimisküsimuseks oli teenusepakkuja ja teenusekorraldaja roll järelhooldusteenusel oleva noore toetamisel. Uurimuse tulemustest selgus, et teenusekorraldaja korraldab teenust ja selleks vajaminevaid meetmeid ning osaleb hooldust puudutavatel koosolekutel, ülevaadet teenusest teostab aga enamjaolt teenusepakkuja. Teenusepakkuja selgitab välja noore vajadused ja rakendab nendest lähtuvalt ka noorele võimalikud toetusmeetmed. Teenusepakkuja teostab ka järelvalvet teenusel olevate noorte ja nende vajaduste üle.

Autor soovib edasisteks uuringuteks, mis hõlmavad järelhooldusteenuse tõhusust, kaasata rohkem järelhooldusel olevate noorte tugiisikuid, sest tugiisikud töötavad noortega kontaktina kohtudes ja oskavad anda paremat ülevaadet noortega toimuvast ning nende reaalsest vajadustest.

VIIDATUD ALLIKAD

- Adams, W. C. (2015). Conducting semi-structured interviews. In K. E. Newcomer, H. P. Hatry & J. S. Wholey (Eds.), *Handbook of Practical Program Evaluation* (4th ed., pp. 492–505). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119171386.ch19>
- Barbel, P. (2020). Addressing health needs of children in foster care. *Nursing*, 50(3), 18–20. doi: 10.1097/01.NURSE.0000585988.50265.dd
- Cameron, C. (2016). *Leaving care and employment in five European countries: an undocumented problem?* SOS Children's Villages International. https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/908bc3ed-244d-48d0-b8e1-d44d8cdd8e8a/SOS-CVI_Leaving-Care-and-employment-report_Final.pdf
- Clemens, E.-V., Helm, H.-M., Myers, K., Thomas, C., & Tis, M. (2017). The voices of youth formerly in foster care: Perspectives on educational attainment gaps. *Children and Youth Services Review*, 79, 65–77. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.003>
- Dziri, C. (2020). Challenges and Opportunities Experienced by Young Adults Transitioning Out of Informal Kinship-Based Foster Care in Bikita District, Zimbabwe. *Emerging Adulthood*, 8(1), 82–91. <https://doi.org/10.1177/2167696819870019>
- Hamilton, D.-J., Taylor B.-J., Killick C., & Bickerstaff, D. (2015). Suicidal Ideation and Behaviour among Young People Leaving Care: Case-file Survey. *Child Care in Practice*, 21(2), 160–176. <https://doi.org/10.1080/13575279.2014.994475>
- Höjer, I., & Sjöblum, Y. (2014). Voices of 65 Young People Leaving Care in Sweden: “There Is So Much I Need to Know!” *Australian Social Work*, 67(1), 71–87. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2013.863957>
- Jackson, S., & Cameron, C. (2012). Leaving care: Looking ahead and aiming higher. *Children and Youth Services Review*, 34(6), 1107–1114. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.01.041>

- Jones, L. (2011). The first three years after foster care: A longitudinal look at the adaptation of 16 youth to emerging adulthood. *Children and Youth Services Review*, 33(10), 1919–1929. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2011.05.018>
- Jõks, H. (2020). Kuidas on rakendunud muutused asendus- ja järelhooldusteenuse valdkonnas? *Sotsiaaltöö*, 2, 25–29.
- Khoramdel, N., Alipour, F., Arshi, M., & Khoshnami, M.-S. (2021). Postmarital Life Challenges After Foster Care Discharge: A Qualitative Study. *The Journal of Contemporary Social Services*, 102(3), 356–366. <https://doi.org/10.1177/1044389420968307>
- Kirk, C.-M., Lewis, R.-K., Nilsen, C., & Colvin, D. (20132011). Foster Care and College: The Educational Aspirations and Expectations of Youth in the Foster Care System. *Youth & Society*, 45(3), 307–323. <https://doi.org/10.1177/0044118X11417734><https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1177/0044118X11417734>
- Laherand, M.-L. (2010). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Sulesepp. DSpace. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/68249>
- Lapse õiguste konventsioon. (1996). *Riigi Teataja II*, 16, 56. <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastekaitseeadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1.; *Riigi Teataja I*, 12.12.2018, 49. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049>
- Leber, C., & LeCroy, C.-W. (2012). Public perception of the foster care system: A national study. *Children and Youth Services Review*, 34(9), 1633–1638. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2012.04.027>
- Lindgren, B.-M., Lundman, B., & Graneheim, U.-H. (2020). Abstraction and interpretation during the qualitative content analysis process. *International Journals of Nursing Studies*, 108, Article 1036321–6. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2020.103632>
- Luostarinen, S. (2021). *Ei omassa asunnossakaan kukaan oo kattomassa, että kai sä teet asiat oikein: Nuorten itsenäistymisen haasteet ja tukeminen sijaishuollossa*. [Eesti k: Ega ka enda kodus ei ole keegi jälgimas, kas sa teed alati kõike õigesti: Noorte isesisvumise raskused ja nende toetamine asendushooldusel]. [Opinnäytetyö,

- Humanistinen ammattikorkeakoulu]. THESEUS.
<https://www.theseus.fi/handle/10024/499153>
- Osila, L., Turk, P., Piirits, M., Biin, H., Masso, M., & Anniste, K. (2016). *Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring*. Poliitikauuringute Keskus Praxis. <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2016/05/Asendushoolduselt-elluastuvad-noored-lopparuanne.pdf>
- Paulsen, V., & Berg, B. (2016). Social support and interdependency in transition to adulthood from child welfare services. *Children and Youth Services Review*, 68, 125–131. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.07.006>
- Perekonnaseadus. (2009). *Riigi Teataja I*, 60, 395; *Riigi Teataja I*, 22.12.2021, 15. <https://www.riigiteataja.ee/akt/122122021015>
- Raud, M. (2018). *Asenduskodu noorte ettevalmistus iseseisvaks eluks Haiba lastekodu näitel*. [Lõputöö, Tartu Ülikooli Pärnu kolledž]. DSpace. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/61925>
- SA Elva Laste- ja Perekeskus. (s. a.n.d.). *Sihtasutus*. <https://www.elpk.ee/sihtasutus/ajalugu/>
- Saarnik, H., & Sindi, I. (2016). *Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused nende elu puudutavates otsustes*. MTÜ Lastekaitse Liit. <https://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2021/11/Asendushooldusel-kasvavate-laste-osalemiskogemused-2021.pdf>
- Sarv, M. (2021). Asendus- ja järelhooldus aastatel 2016–2020. *Sotsiaaltöö*, 4.
- Seale, C., Gobo, G., Gubrium, J.-F., & Silverman, D. (2004). *Qualitative Research Practice*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781848608191>
- Sindi, I., Kattai, K., Medar, M., Toros, K., Valma, K., Kuldjärv, M., Gornischeff, K., & Saia, K. (2019). *Asendushooldusel täisealiseks saavate noorte iseseisvumise ja elluastumise toetamine ning järelhooldusteenuse planeerimine ja korraldamine. Soovituslik juhend kohalikule omavalitsusele*. Tallinna Ülikool. https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/library/asendushooldusel_taisealiseks_saavate_noorte_iseseisvumise_ja_elluastumise_toetamine_ning_jarelhooldusteenuse_planeerimine_ja_korraldamine.pdf

- SOS Lasteküla Eesti Ühing. (2019). *Noorte ettevalmistamine asendushoolduselt lahkumiseks*. https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/33888f00-a19e-4a0b-98c1-a74f35377604/practice_guidance_EST_web.pdf
- Sotsiaalhoolekande seadus. (2015). *Riigi Teataja I*, 30.12.2015, 5; *Riigi Teataja I*, 28.04.2022, 9. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2020a). *Asendushooldusel täisealiseks saavate noorte iseseisvumise ja elluastumise toetamine. Soovituslik juhend asendus- ja järelhooldusteenuse osutajatele*. https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/soovituslik_juhend_asendus-_ja_jarelhooldusteenuse_osutajatele.pdf
- Sotsiaalkindlustusamet. (2020b). *Juhis asendus- ja järelhooldusteenuse korraldamiseks*. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/juhis_asendus-_ja_jarelhooldusteenuse_korraldamiseks.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2020). *Asendushoolduskvaliteedi tõstmine*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/EL-i_struktuurfondid_2007-2013/Euroopa_Sotsiaalfond/meede_2.2_tegevus_2.2.2.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2021). *Laste ja perede programm (HE05)*. https://www.rahandusministeerium.ee/system/files_force/document_files/laste_ja_perede_programm_2022-2025_eelnou01102021.pdf?download=1
- Sotsiaalministeerium. (2013). *Laste ja perede arengukava 2012–2020*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lpa_2012-2020_taiendatud_2013.pdf
- Statistikaamet. (2021a, 6. juuli). *SK02: Asendushooldusteenust osutavad asutused maakonna järgi, 31. detsember*. https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu__sotsiaalne-kaitse__sotsiaalabi__vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/SK02
- Statistikaamet. (2021b, 6. juuli). *SK03: Lapsed asendushooldusteenust osutavates asutustes maakonna järgi, 31. detsember*.

https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu__sotsiaalne-kaitse__sotsiaalabi__vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/SK03

- Stockdale, W.-J. (2019). Loring Paul Jones: Life After Foster Care: Improving Outcomes for Former Foster Youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 48, 2082–2085. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01140-w>
- Sulimani-Aidan, Y. (2015). Do they get what they expect?: The connection between young adults' future expectations before leaving care and outcomes after leaving care. *Children and Youth Services Review*, 55, 193–200. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.06.006>
- Tamm, H.-L. (2021). *Asendushoolduselt elluastunud noorte toimetulek iseseisva eluga*. [Lõputöö, Tartu Ülikooli Pärnu kolledž]. DSpace. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/73035>
- Turney, K., & Wildeman, C. (2016). Mental and Physical Health of Children in Foster Care. *Pediatrics*, 138(5), Article e20161118. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1118>
- U.S. Children's Bureau. (2021). *Trends in Foster Care and Adoption: FY 2011–FY 2020*. https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/documents/cb/trends_fostercare_adoption_11thru20.pdf
- Uuetoa, M. (2015). *Asenduskodus elanud noorte ettevalmistus ja toimetulek iseseisva eluga Tartumaa näitel*. [Lõputöö, Tartu Ülikooli Pärnu kolledž]. DSpace. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/48203>
- Verulava, T., & Dangadze, B. (2021). Challenges of Emerging Adulthood among Youth out of Foster Care. *FWU Journal of Social Sciences*, 15(1), 1–10. <http://doi.org/10.51709/19951272/spring2021/15-1>
- Wildeman, C., & Waldfogel, J. (2014). Somebody's Children or Nobody's Children? How the Sociological Perspective Could Enliven Research on Foster Care. *Annual Review of Sociology*, 40, 599–618. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043358>
<https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1146/annurev-soc-071913-043358>
- ÜRO Lapse Õiguste Komitee. (2017). *Lõppjärelused Eesti teise kuni neljanda perioodilise aruande kohta*. CRC/C/EST/CO/2-4. <https://www.sm.ee/sites/default/files/content->

editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heolu/lok_soovitused_eesti_keeles
_2.doc

Lisa 1. Ekspertintervjuu küsimustik Elva valla järelhooldusteenuse pakkujale, osutajale ja tugiisikule

ASENDUSHOOLDUS JA SEALT LAHKUMINE

- Kui palju on Teie hinnangul asendushooldusel viibimine laste vaimset tervist mõjutanud? (Turney & Wildeman, 2016)
- Milline on Elva vallas asendushoolduselt lahkunud noore keskmine haridustase? (Jones, 2011, lk 1919) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)
- Kuidas nõustute väitega, et sotsiaaltöötajad peaksid jätkama noortega tööd ka peale teenuselt lahkumist, palun põhjendage? (Verulava & Dangadze, 2021, lk 7)
- Milline on asendushooldusel peamine ettevalmistus noorele iseseisvaks eluks, kui piisav see Teie hinnangul on? (Tamm, 2021, lk 22)
- Kui palju kaasatakse Elva vallas noori juba asendushooldusel erinevatesse tegevustesse, mis hõlmavad rahaga majandamist, planeerimist ja muid kohustusi? (Raud, 2018, lk 46) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)
- Milline on noore peamine tugivõrgustik iseseisvasse ellu astumisel? (Uuetoa, 2015, lk 36)
- Kui hästi on Teie arvates Elva vallas asendushoolduselt lahkumine ja järelhooldusteenus noorele korraldatud? (Höjer & Sjöblom 2014, lk 71)
- Milliseid sotsiaaal- ja tugiteenuseid on toimetuleval noorel õigus saada, või see teenus on suunatud pigem noortele, kellel on probleemid? (Höjer & Sjöblom 2014, lk 77)
- Kui palju kaasatakse noori ettevalmistuste planeerimisse iseseisvaks eluks? (Dziro, 2020, lk 82) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)
- Kuidas on lood Teie piirkonnas teenusel viibinud noorte enesevigastamise või suitsiidiga? (Hamilton *et al.*, 2015, lk 160)

JÄRELHOOLDUS

- Milline on Teie roll järelhooldusel oleva noore toetamisel? (Sindi *et al.*, 2019, lk 43)
- Kui piisavaks hindate oma kogemuste põhjal järelhooldusteenust selleks, et katta kõik noorte vajadused iseseisvalt toimetulekul, või mis on need kitsaskohad, mis vajaksid parandamist? (Jõks, 2020, lk 25)
- Millised on need tugiteenused ja toetused mida Elva valla järelhooldusteenusel olevad noored enim kasutavad? (Sindi *et al.*, 2019, lk 44) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)
- Kui palju on Elva vallas järelhooldusteenusel noori, kes ei õpi ega tööta ja mis on peamised põhjused? (Sindi *et al.*, 2019, lk 43) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)
- Kui sageli on Elva vallas järelhooldusel olevad noored kasutanud tugiisikuteenust? Kas ka eakaaslasest tugiisikut? Kui palju on neist abi olnud? (SOS Lasteküla Eesti Ühing, 2019, lk 86) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)
- Teie, kui järelhooldusel oleva noore tugiisik, kui palju näete oma töös, et noored vajavad tugiisikut, mis on peamised toimingud või probleemid, millega noored abi vajavad? (See küsimus ainult tugiisikule)
- Kui paljudele noortele on olnud haridustee jätkamine keeruline rahalise olukorra tõttu Teie piirkonnas? (Jackson & Cameron, 2012, lk 1107) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)
- Millised on peamised ootused tulevikule ühel järelhooldusteenusel oleval noorel teie kogemuse põhjal? (Sulimani-Aidan, 2015, lk 197)
- Kui palju on Elva vallas teenusel olevaid noori, kes omandab või on omandama asumis kõrgharidust? (Cameron, 2016, lk 10) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)
- Kui palju on Elva vallas Teie hinnangul neid noori, kellel on hirm iseseisva toimetuleku ees, mis võiksid olla need peamised põhjused? (Verulava & Dangadze, 2021, lk 7)
- Kui palju on Elva vallas järelhooldusteenusel olevatel noortel töökogemust, kas juba asendushoolduse ajal võimaldati neile nt suvetöid või mingisugust töökogemust? (Luostarinen, 2021, lk 40) (See küsimus ainult teenusepakkujale ja osutajale)

SUMMARY

THE EFFECTIVENESS OF AFTERCARE SERVICES FOR YOUNG PEOPLE MOVING FROM ALTERNATIVE CARE TO INDEPENDENT LIVING - THE EXAMPLE OF THE MUNICIPALITY OF ELVA

Jessica Kaur

There are many children, both in Estonia and around the world, who cannot grow up in their birth family. There are children whose parents have passed away, children whose parents have addiction problems or situations where other life difficulties have arisen. In such cases, the state must provide the child with as fulfilling a life as possible in alternative care. Alternative care can be provided on a family or institution basis, as well as on a temporary or long-term basis.

Young people who have left alternative care are in a considerably more difficult position in coping with life on their own, than young people who have grown up with biological parents. They often have to become independent much earlier and do not have the same psychological and material support as young people from birth families. In 2018, Estonia started to offer aftercare services for young people leaving alternative care forms to become independent, mainly to help them continue their studies and support their coping.

Considering the mentioned, the research problem of the thesis is that aftercare is a relatively new service and therefore it may not cover the real needs of young people coming from substitute care and consequently their future prospects are poorer compared to young people coming from birth families.

The aim of the thesis is to identify the different options available and their adequacy in preparing young people in aftercare services for independent living in Elva municipality and to make suggestions to the service provider and the implementer for improving the possibilities.

Research questions which arise from this aim are:

- How does aftercare support young people in alternative care in moving on to their independent life?
- What is the role of the service manager and the service provider in supporting young people in aftercare?

The theoretical part gave an overview of alternative care in Estonia and the USA. It was found that the number of children in substitute care in Estonia is decreasing every year, while the number of children in service in the USA is increasing. It also gave an overview of the mental health of children and young people who have grown up in alternative care, which is poorer than that of children who have grown up in regular families. In the chapter on aftercare, it was pointed out that the service is relatively new in Estonia. It is also possible to offer the service to young people who are not studying, depending on the organization of work in the local municipality. In addition, an overview was given of young people's coping with the transition to independent living and the problems they face in independent living. The main problems were a lack of financial management skills, social relationships and support networks, which resulted from a lack of preparation during the substitute care period.

The results of the study gave an overview of the preparation of young people for independent life in substitute care and the organization and effectiveness of aftercare services in the municipality of Elva. A qualitative study method was used. Semi-structured interviews were used for data collection and qualitative content analysis for data analysis. The target group consisted of aftercare managers, service providers and support workers of young people in care in Elva municipality. Eight expert interviews were conducted to fulfil the objective.

The results of the study carried out showed that the results aligned to the information presented in the theoretical part. The mental health of young people that have been in alternative care is poorer than that of children from ordinary families, mainly because young people who enter care have experienced trauma and the loss of parents or separation from the family which is very stressful for the mental health of children and young people. Preparation in alternative care is not sufficient for young people to cope

well in independent life. They are too little involved in day-to-day activities involving spending money and taking on responsibilities. The survey showed that it is very difficult to prepare young people because they cannot be given responsibilities and they can choose to not do things they do not want to do. The average level of education among young people in care is primary level. The most important thing for a young person is a support network, with family and relatives, a support family and the alternative care teacher. However, there are also young people who have no one and it is therefore very important that the social worker continues to work with the young person after they leave care. The services most frequently used in aftercare are supporter service and support for housing costs. A support worker is very important for young people, as they are the person who is there when they need help and support, both in carrying out daily activities and often just listening and giving advice. However, most of the young people leaving the service do not have big dreams and expectations for the future.

They need to know they are not alone and have someone to turn to. Young people are already presented with an option of gaining work experience during their care, but often this does not finalize due to legal reasons – because they are minors, or because they themselves do not want to work.

Answers were also given to two research questions posed by the author. The first was to find out how after-care services support the recovery of young people in care. The results of the study showed that aftercare services support the young person's recovery, but that they are not sufficient. More should be done to enable young people to be independent, and support services and allowances should be determined on the basis of each young person's needs. The main support measures in the municipality of Elva are support services and financial support for housing and daily living expenses.

The second research question was about the role of the service provider and the service manager in supporting the young person in aftercare. The results of the research showed that the service manager organizes the service and the necessary actions and participates in the care meetings, while the service provider mostly supervises the service. The service provider identifies the young person's needs and, on the basis of these needs, implements the possible support measures for the young person. The service provider also monitors the young people in the service and their needs.

The author recommends that more support workers should be involved in future research, as support workers work as a contact point with the young person and see the bigger picture and can give a better overview of what is happening with the young person and their real needs.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jessica Kaur,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Järelhooldusteenuse tõhusus asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvatele noortele Elva valla näitel“, mille juhendaja on Kandela Õun, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguste kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Jessica Kaur

19.05.2022